LIBER TRIGESIMUS QUARTUS.

I.

℟ DE ALIMENTIS UEL CIBARIIS LEGATIS ℟

1 ULPIANUS libro quinto de omnibus tribunalibus. Si alimenta fuerint legata, dici potest etiam aquam legato inesse, si in ea regione fuerint legata, ubi uenumdari aqua solet. B. 44, 14, 1

2 MARCIANUS libro octauo institutionum. Si quis libertis alimenta reliquerit, et si legati fuerint serui et rogati legatarii manumittere, ad fideicommissum admittuntur, ut 1 et diui quoque Seuerus et Antoninus rescripserunt. Et licet ad fiscum bona fuerint deuoluta, ex quibus alimenta debeantur, praestanda sunt, sicuti si ad quemlibet successorem transissent. B. 44, 14, 2

3 ULPIANUS libro secundo de officio consulis. Solent iudices ex causa alimentorum libertos diuidere, quotiens plures sunt heredes, ne a singulis heredibus minutatim alimenta petentes distringantur: quam diuisionem perinde tueri oportet atque si pater familias ipse libertos diuisisset. solent et unum eligere, per quem alimenta praestentur, aut ex uoluntate defuncti aut arbitrio suo, ut rescripta subiecta ostendunt: 'Exemplum libelli 'dati mihi a libertis Silii misi uobis, sciens ad exemplum istam rem pertinere, quia multi 'testamentis suis praestari libertis iubent necessaria, quae quia minimi aeris sunt, ad nihi'lum perducuntur, cum plures heredes coeperunt per successiones existere. qua de causa 'puto uos recte facturos, si conuocatis Fauillae heredibus procuratoribusue eorum consti'tueritis, cui a ceteris dari debeat pecunia, ex cuius usuris alimenta praestentur. debebit 'autem is qui accipiet cauere eis qui dabunt redditurum se, ut quisque ex libertis decesserit alioue quo modo in ciuitate esse desierit, tantum ex sorte, quantum efficiet pro portione computatio'. Diuus Pius Rubrio cuidam Telesphoro rescripsit: 'Consules uocatis his, 'a quibus uobis alimenta deberi ex causa fideicommissi constiterit, uel omnes ab uno uel 'facta pro *rata* distributione quis et[1] a quibus percipiatis, decernent. fiscus enim, si eo 'nomine quid ab eo uobis deberetur, exemplum sequetur. iam nunc sciatis partes eorum, 'qui soluendo esse desierint, non pertinere ad onus reliquorum heredum'. B. 44, 14, 3

4 MODESTINUS libro decimo responsorum. Τοῖς τε ἀπελεγθέροις ταῖς τε ἀπελεγθέραις μογ, οὗς ζῶςα ἔν τε τῇ διαθήκῃ ἔν τε τῷ κωδικίλλῳ ἠλεγθέρωςα ἢ ἐλεγθερώςω, δοθῆναι βούλομαι τὰ ἐν Χίοις μογ χωρία, ἐπὶ τῷ καὶ ὅςα ζώςης μογ ἐλάμβανον στοιχεῖςθαι αὐτοῖς κιβαρίογ καὶ βεστιαρίογ ὀνόματι. quaero, quam habeant significationem, utrum ut ex praediis alimenta ipsi capiant an uero ut praeter praedia et cibaria et uestiaria ab herede percipiant? et utrum proprietas an usus fructus relictus est? et si proprietas relicta sit, aliquid tamen superfluum inueniatur in reditibus, quam est in quantitate cibariorum et uestiariorum, an ad heredem patronae pertinet? et si mortui aliqui ex libertis sint, an pars eorum ad fideicommissarios superstites pertinet? et an die cedente[2] fideicommissi morientium libertorum *F(WDEQICK)* B. 44, 14, 4

[1] et *del.* [2] an ante diem cedentem (*cf. p. 143 u. 4*)?

3 ciuariis F^1 *et ind.* F 5 uenundari F^1 (*em.* F^{2b}) 10 al'i'menta F^b | quemliber F^a 14 distribuantur F^1 | tueri] *FI,* haberi *WDEC,* haberi tueri *K* 17 a *om.* F^1W 26 pro parata *F* 28 onus] unus F^1 31 oca'c' F^2 33 ciuaria F^1 35 ciuariorum F^1 36 pertine'n't F^b 37 mori'entium F^a

portiones ad heredes eorum an testatoris decurrant? Modestinus respondit: uidentur mihi ipsa praedia esse libertis relicta, ut pleno dominio haec habeant et non per solum usum fructum et ideo et si quid superfluum in reditibus quam in cibariis erit, hoc ad libertos pertineat. sed et si decesserit fideicommissarius ante ‖ diem fideicommissi cedentem, pars f. 66'
eius ad ceteros fideicommissarios pertinet: post diem autem cedentem si qui mortui sint,
1 ad suos heredes haec transmittent. Lucius Titius testamento suo libertis libertabusque cibaria et uestiaria a liberis suis eisdemque heredibus praestari iussit nulla condicione addita: quaero, an, si sine patroni liberis idem liberti agant, cibaria et uestiaria accipere possint. Modestinus respondit nihil proponi, propter quod petitio eorum, quae testamento pure legata sunt, non competat.

5 IDEM libro undecimo responsorum. Uerba testamenti: 'omnibus libertis nostris B. 44, 14, 5 *E*
'cibaria praestabitis pro arbitrio uestro, non ignorantes, quot[1] ex his caros habuerim'. item alio loco: 'Prothymum Polychronium Hypatium commendo: ut et[2] uobiscum sint et cibaria 'praestetis, peto'. quaero, an omnibus cibaria debent dari an his quos commendauit et cum heredibus esse iussit? Modestinus respondit omnibus libertis cibaria relicta proponi, quorum modum uiri boni arbitrio statuendum esse.

6 IAVOLENUS libro secundo ex Cassio. Legatis alimentis cibaria et uestitus et B. 44, 14, 6 *Ef*
habitatio debebitur, quia sine his ali corpus non potest: cetera quae ad disciplinam pertinent legato non continentur,

7 PAULUS libro quarto decimo responsorum. nisi aliud testatorem sensisse B. 44, 14, 7 *P*
probetur.

8 PAPINIANUS libro septimo responsorum. Pecuniae sortem alimentis liberto- B. 44, 14, 8 *P*
rum destinatam unum ex heredibus secundum uoluntatem defuncti praecipientem cauere non esse cogendum ex persona deficientium partes coheredibus restitui placuit: ob eam igitur speciem post mortem omnium libertorum indebiti non competit actio nec utilis dabitur. diuersa causa est eius, cui legatorum diuisio mandatur: nam ea res praesentem ac momentariam curam iniungit, alimentorum uero praebendorum necessitas oneribus mensruis atque annuis uerecundiam quoque pulsantibus adstringitur.

9 IDEM libro octauo responsorum. Alio herede instituto ita scripsit: 'a te peto, B. 44, 14, 9 *P*
'Gai Sei, quidquid ex hereditate mea redegeris, illis alumnis meis des singulis denos aureos
'eandemque summam penes te esse uolo, cuius ex incremento eos alere te uolo: reliquum 'restitues Numerio conliberto nostro'. respondi, quamuis distrahere bona Gaius Seius alio scripto herede non possit, tamen eum, alumnis relictam pecuniam ut seruet ac restituat,
1 intra Falcidiam recte petiturum: quod de superfluo probari non potest. Eum quoque libertum inter eos, quibus cibaria, item uestiarium patrona, quae uiua praestabat, reliquit, recte fideicommissum petiturum existimaui, qui annuos uiginti aureos et menstruum frumentum atque uinum acceptauit.

10 IDEM libro nono responsorum. Cum unus ex heredibus certam pecuniam B. 44, 14, 10 *P*
praecipere iussus esset, de cuius sorte[3] libertis alimenta praestaret, heredem quoque heredis ad praeceptionem admitti placuit. si tamen plures heredes heres haberet, intentionem quidem defuncti prima facie refragari, sed aliud probari non oportere: quid enim, si ceteros heredes suos euitauit et quietam ac uerecundam atque etiam idoneam, libertis consulens, domum sequi maluit? et ideo ab omnibus heredibus heredis alimenta praestabuntur.
1 Uerbis fideicommissi pure manumisso praeteriti quoque temporis alimenta reddenda sunt, f. 67
quamuis tardius libertatem reciperauerit nec heres moram libertati fecerit: tunc enim explorari moram oportet, cum de usuris fideicommissi quaeritur, non de ipsis fideicommissis.
F(WDEQICK)

[1] quos (*u. i.*)? [2] et ut? [3] sorte] usuris?

3 ciuariis F^1 5 pertine'a't $F^{2?}$ | sint] si ut $F^{?1}$ 7 ciuaria F^1 | iussit 'a' nulla F^2 8 ciuaria F^1 12 ciuaria F^1 | quot] *FIK*, quos *WDEQC* 13 prothumum *F* | ciuaria F^1 14 ciuaria F^1 15 ciuaria F^1 17 casio *F* | ciuaria F^1 26 ac] ao *F* 32 seius *bis* F^1 35 ciuaria F^1 43 praestabantur F^2 46 fideicommissi ... ipsis *om.* F^1

2 Alimentis uiri boni arbitratu filiae relictis ab herede filio pro modo legatae dotis, quam solam pater exheredatae filiae nubenti dari uoluit, atque pro incrementis aetatis eam exhibendam esse respondi, non pro uiribus hereditatis.

11 PAULUS libro decimo quaestionum. Is, cui annua alimenta relicta fuerant, [B. 44, 14, 11] in metallum damnatus indulgentia principis restitutus est. respondi eum et praecedentium annorum recte cepisse alimenta et sequentium deberi ei.

12 IDEM libro quarto decimo responsorum. Lucius Titius libertis suis cibaria [B. 44, 14, 12] et uestiaria annua certorum nummorum reliquit et posteriore parte testamenti ita cauit: 'obligatos eis[1] ob causam fideicommissi fundos meos illum et illum, ut ex reditu eorum 'alimenta supra scripta percipiant'. quaesitum est, an, si quando minores reditus peruenerint, quam est quantitas cibariorum et uestiariorum, heredes ad supplendam eam onerari non debeant, uel, si alio anno excesserint, an supplendum sit, quod superiore anno minus perceperint. Paulus respondit cibaria et uestiaria libertis defuncti integra deberi, neque ex eo, quod postea praedia his pignoris iure testator obligare uoluit, ut ex reditu eorum alimenta perciperent, minuisse eum uel auxisse ea quae reliquerat uideri.

13 SCAEVOLA libro quarto responsorum. Gaio Seio trecentos aureos legauit, [B. 44, 14, 13] ut ex usuris eius summae libertis cibaria et uestiaria praestaret, quae statuerat: codicillis autem eandem summam uetuit dari Gaio Seio, sed dari Publio Maeuio uoluit: quaero, an libertis fideicommissum debeat Maeuius. respondi Maeuium, nisi aliud, de quo non deliberaretur[2], doceat sibi a testatore iniunctum, uideri secundum uoluntatem testatoris recepisse ea onera, quae adscripta erant ei summae, quae in eum codicillis transferebatur.

1 Imperator Antoninus Pius libertis Sextiae Basiliae. 'Quamuis uerba testamenti ita [Cod. 6, 37, 1] se habeant, ut, quoad cum Claudio Iusto morati essetis, alimenta[3] et uestiarium legata sint, 'tamen hanc fuisse defunctae cogitationem interpretor, ut et post mortem Iusti eadem uobis 'praestari uoluerit'. respondit eiusmodi scripturam ita accipi, ut necessitas alimentis prae-

2 standis perpetuo maneat. Item consultus de tali scriptura 'et tecum sint semper uolo': quaero, cum manumissi ab herede cum eo morati diu sint, sed ob grauiorem seruitutem ab eo discesserint, an alimenta his debeantur, quae negat se praestare, nisi uice seruitutis is uteretur. respondit secundum ea quae proponerentur deberi.

14 ULPIANUS libro secundo fideicommissorum. Mela ait, si puero uel puellae [B. 44, 14, 14] alimenta relinquantur, usque ad pubertatem deberi. sed hoc uerum non est: tamdiu enim debebitur, donec testator uoluit, aut, si non paret quid sentiat, per totum tempus uitae

1 debebuntur. Certe si usque ad pubertatem alimenta relinquantur, si quis [cf. PORT. 36, 1] exemplum alimentorum, quae dudum pueris et puellis dabantur, uelit sequi, sciat Hadrianum constituisse, ut pueri usque ad decimum octauum, puellae usque ad quartum decimum annum alantur, et hanc formam ab Hadriano datam obseruandam esse imperator noster rescripsit. sed etsi generaliter pubertas non sic definitur, tamen ‖ pietatis intuitu in sola

2 specie alimentorum hoc tempus aetatis esse obseruandum non est inciuile. Sed si alimenta, quae uiuus praestabat, reliquerit, ea demum praestabuntur, quae mortis tempore praestare solitus erat: quare si forte uarie praestiterit, eius tamen temporis praestatio spectabitur, quod proximum mortis[4] eius fuit. quid ergo, si, cum testaretur, minus praestabat, plus mortis tempore, uel contra? adhuc erit dicendum eam praestationem sequendam, quae

3 nouissima fuit. Quidam libertis suis ut alimenta, ita aquam quoque per fideicommissum reliquerat: consulebar de fideicommisso. cum in ea regione Africae uel forte Aegypti res *F(WDEQICK)*

[1] esse uolo *ins.* [2] dubitaretur (*u. i.*)? [3] uobis *ins. Cod. Iust.* [4] morti (*edd.*)?

7 ciuaria F^1 10 quando] D^bC, quanto FD^aEIK 11 ciuariorum F^1 13 ciuaria F^1 14 e'o' F^2 17 ciuaria F^1 19 respondi't' F^{2t} | deliberaretur] FD^bC, deliberetur K, dubitaretur D^c, dum liberaretur Q, liberaretur E, libaretur I 22 sextiae] sextilie *WDQIK et sic codd. Codicis*, sextile EC | quamuis uerba testamenti ita se habeant] quamuis uerbis his (*sequentibus non mutatis*) *Cod. Iust.* 23 iustu F^a | legata sint] legatum sit *Cod. Iust.* 24 defunctae] defuncti *Cod. Iust.* 29 'h'is F^b 32 si] F^{b1}, est F^a | pare'a't F^2 39 praest'o'are F^b 44 relinquerat F | consulebar] DE^bIC, consulabar F, consulebat W, consulebam E^a?, consulebatur K^b, *om. inter alia* K^a

agi proponebatur, ubi aqua uenalis est, dicebam igitur[1] esse emolumentum fideicommissi, siue quis habens cisternas id relinquerit siue non, ut sit in fideicommisso, quanto quis aquam sibi esset comparaturus. nec uideri inutile esse fideicommissum quasi seruitute praedii non possessori uicinae possessionis relicta: nam et haustus aquae ut pecoris ad aquam adpulsus est seruitus personae, tamen ei, qui uicinus non est[2], inutiliter relinquitur: in eadem causa erunt gestandi uel in tuo uuas premendi uel areae tuae ad frumenta ceteraque legumina exprimenda utendi. haec enim aqua personae relinquitur.

15 SCAEVOLA libro septimo decimo digestorum. A filio herede codicillis Seiae decem reliquit et alumno his uerbis: 'Maeuio infanti alumno meo quadringenta dari uolo, quae peto a te, Seia, suscipias et usuras ei quincunces in annum usque uicesimum aetatis praestes eumque suscipias et tuearis'. quaesitum est, an Seia, postquam legatum suum acceperit, si nolit pecuniam alumno relictam suscipere uel in suscipienda ea cessauerit, onus alimentorum ex die mortis testatoris compellenda sit adgnoscere. respondit secundum ea quae proponerentur compellendam praestare, cum fideicommissum sit. idem quaesiit, 1 an heres quoque Seiae in annos uiginti alimenta praestare debeat. respondit debere. Testator concubinae mancipia rustica numero octo legauit et his cibaria praestari iussit in haec uerba: 'eisque mancipiis, quae supra legaui, cibarii nomine ab heredibus meis praestari uolo, quae me uiuo accipiebant'. quaesitum est, cum uiuo testatore semper mancipia rustica tempore messium et arearum delegata fuerint et eo tempore cibaria ex ratione domini sui numquam acceperint excepto custode praedii, an heres eius quoque temporis, id est messis et arearum, et[3] cibaria concubinae pro mancipiis rusticis praestare deberet. respondit eum, cuius notio est, aestimaturum. CLAUDIUS: merito: nam si eodem modo, quo apud testatorem fuerunt, et apud concubinam futura legauit, non debebantur[4] eius temporis, de quo quaesitum est, cibaria: uerum si uelut in ministerium urbanum ab his 2 transferentur, debebuntur. Titia decedens testamento ita cauit: 'omnibus libertis libertabusque meis cibaria et uestiaria, quae uiua praestabam, dari praestarique uolo': quaesitum est, cum tribus solis eo tempore, quo ea uixit, sicut rationibus continebatur, cibaria et uestiaria praestiterit, an heres eius a ceteris quoque libertis conueniri possit, an uero tribus tantum sit obnoxius, qui rationibus ipsius cibaria et uestiaria accepisse reperiuntur? respondit ab omnibus.

16 IDEM libro octauo decimo digestorum. ‖ Alimenta et uestiaria libertis suis dedit: quaesitum est, an, quia nominatim a Moderato uno ex heredibus dari iussit testator, solus Moderatus debeat, non etiam post mortem Moderati heredes eius. respondit et he- 1 redes teneri. Libertis libertabusque, item quos quasque testamento codicillisue manumiserat, alimenta commoda[5], quae uiua praestabat, dari iusserat: item omnibus libertis libertabusque fundos: quaesitum est, an ad ea legata admitteretur liberti paterni libertus, cui scribere solebat ita: ἀπὸ ῥογφίνης ἡμετέρῳ ἀπελεγθέρῳ: epistula etiam emissa ad ordinem ciuitatis, unde oriunda erat, petierat, uti publice (quod medicus erat) salaria ei praestarentur, manifestando litteris suis eum suum esse libertum. respondit eum, cuius notio est, aesti-

B. 44, 14, 15 A

B. 44, 14, 16 A f. 68

F(WDEQICK)

[1] aut igitur *del. aut p. 144 u. 44* cum [2] *idem legerunt Graeci (u. i.), requiritur tale quid:* ut pecoris ad aquam adpulsus et seruitus pascendi ei qui uicinus non est (*cf. D. 8, 3, 1, 1. 4 et 6, 1*) [3] et *del.* . [4] debebuntur (*u. i.*)? [5] que *ins.* (*similiter Gebauer*)

1 agi *om. F*ᵛ 2 quando F^1 4 nam et haustus *seq.*] εἰ δὲ καὶ τὸ ἀντλεῖν ὕδωρ (= nam et haustus aquae) ἢ ποτίζειν (= ut pecoris ad aquam adpulsus) ἢ ἐωρίζεσθαι (= in eadem causa erunt gestandi) προσωπικόν ἐστιν (= est seruitus personae), ὥσπερ καὶ τὸ πατεῖν σταφυλὰς. ἐν ἀλλοτρίῳ ληνῷ (= uel in tuo uuas premendi) ἢ ἀλοᾶν (= uel areae tuae ad frumenta exprimenda utendi), ὅμως οὐ καλῶς τῷ καὶ ὅστι ῥείτονι καταλιμπάνεται (= tamen ei qui uicinus non est inutiliter relinquitur). οὐκ ἔστι δὲ ὅμοιον τὸ τοῦ ὕδατος ληῤάτον, ἐπειδὴ προσώπῳ καὶ οὐ κτήματι καταλιμπάνεται (= haec enim aqua personae relinquitur) *B* (*Tipuc.*) 5 a'd'pulsus F^2 6 ubas *F* 8 saeuola *F* 10 petu F^1 16 ciuaria F^1 20 quoquc F^1 21 ar'ear'um F^2 | deberent *F* 23 debebantur] *FK*, debebuntur *WDEQC*, debentur *I* 26 uestaria *F* | quae ... uolo *add.* F^2, *uerterunt Graeci* 29 ciuaria F^1 | rep'p'eriuntur F^2 35 commodo F^v

maturum, ut, si quidem uiua ea et ei praestabat, nihilo minus ad fideicommissum admitte-
2 retur, aliter uero non. Basilice libertae decem dedit, quam apud Epictetum et Callistum libertos esse uoluit, ut, cum fuerit Basilice annorum uiginti quinque, cum usuris quincuncibus restituerentur ita, ut ex usuris aleretur, prout aetatem ampliauerit: quaesitum est, an ex alio capite, quo generaliter libertis libertabusque cibaria et uestiaria et habitationem reliquit, etiam Basilice deberentur. respondit secundum ea quae proponerentur non deberi, nisi hoc quoque ei datum probaretur. CLAUDIUS: quia destinauerat alimentis eius usuras
3 pecuniae, quas specialiter ei praelegauerat. Qui societatem omnium bonorum suorum cum uxore sua per annos amplius quadraginta habuit, testamento eandem uxorem et nepotem ex filio aequis partibus heredes reliquit et ita cauit: 'item libertis meis, quos uiuus manu-'misi, ea quae praestabam'. quaesitum est, an et qui eo tempore, quo societas inter eos permansit, manumissi ab utrisque et communes liberti facti sunt, ea quae a uiuente percipiebant solida ex fideicommisso petere possint. respondit non amplius, quam quod uir pro sua parte praestabat, deberi.

17 IDEM libro nono decimo digestorum. Seruos ad custodiam templi reliquerat et his ab herede legauerat his uerbis: 'peto fideique tuae committo, ut des praestes 'in memoriam meam pedisequis meis, quos ad curam templi reliqui, singulis menstrua 'cibaria et annua uestiaria certa'. quaesitum est, cum templum nondum esset extructum, ex die mortis an uero ex eo tempore, quo templum explicitum fuerit, percipere serui debeant legatum. respondit officio iudicis heredem compellendum seruis relicta praestare, donec templum exstrueretur. B. 44, 14, 17

18 IDEM libro uicesimo digestorum. Libertis, quos testamento manumiserat, alimentorum nomine menstruos decem legauerat, deinde codicillis generaliter omnibus libertis menstruos septem et annuos uestiarii nomine denos legauit: quaesitum est, an et ex testamento et ex codicillis libertis fideicommissum heredes praestare debeant. respondit nihil proponi, cur non ea, quae codicillis data proponerentur, praestari deberent: nam ab his, quae testamento cibariorum nomine legata essent, recessum est propter ea, quae co-
1 dicillis relicta sunt. Manumissis testamento cibaria annua, si cum matre moran- buntur, per fideicommissum dedit: mater filio triennio ‖ superuixit neque cibaria neque uestiaria eis praestitit, cum in petitione fideicommissi liberti cessarent: sed et filia posteaquam matri heres exstitit, quoad uixit annis quattuordecim interpellata de isdem soluendis non est. quaesitum est, an post mortem filiae a nouissimo herede petere possint et tam praeteriti temporis quam futuri id, quod cibariorum nomine et uestiarii relictum est.
2 respondit, si condicio exstitisset, nihil proponi, cur non possent. Ab heredibus Stichum manumitti uoluit eique, si cum Seio moraretur, cibaria et uestiaria praestari a Seio: deinde haec uerba adiecit: '[1]te autem, Sei, peto, ut, cum ad annum uicesimum quin-'tum perueneris, militiam ei compares, si tamen te ante non reliquerit'. quaesitum est, Sticho statim libertatem consecuto, prius autem defuncto Seio quam ad annum uicesimum quintum perueniret, an ab his, ad quos bona Seii peruenerunt, militia Sticho comparari debet? et si placet deberi, utrum statim militia comparanda sit an eo tempore, quo Seius annum uicesimum quintum expleturus fuisset, si superuixisset? respondit, cum placeat
3 comparandam, non ante deberi, quam id tempus cessisset. Postumis heredibus institutis et patre et matre, et substitutione facta actores manumisit et peculia eis legauit et annua et certis[2] libertis suis legata et aliis exteris plura: deinde post testamentum factum nata filia codicillis ita cauit: 'si quid testamento, quod ante hoc tempus feci, legaui cui[3] dari

F(WDEQICK)

[1] a *ins.* (*edd.*) [2] et certis] et his et ceteris? [3] cuiue?

2 basilic'a'e F^2 3 basilic'a'e F^2 5 ciuaria F^1 6 deberetur F 15 a'd' F^1 16 fideiqu'a'e F^1 18 ciuaria F^1 21 ex's'trueretur F^2 27 ciuariorum F^1 28 ciuaria F^1 29 ciuaria F^1 31 ex's'titit F^2 | 'h'isdem $F^{2?}$ 33 ciuariorum F^1 34 ex's'titisset F^2 35 moreretur F: ἐὰν διάγῃ B (*Tip.*) | ciuaria F^1 43 actores manumisit ... 44 plura] δούλους ἠλευθέρωσα καὶ τισιν αὐτῶν τὰ πεκούλια ἐλη-γάτευσα, τισὶ δὲ διατροφάς, καὶ ἄλλοις ἄλλα B (*Tip.*)

uolui, peto ab his, uti tertiam partem Petinae filiae meae reddant': secundis autem tabulis facta pupillari substitutione impuberibus libertis, quibus a parentibus libertates dedit, eo amplius alterum tantum, quantum in nummo praeter[1] cibaria et uestiaria dari uoluit. quaesitum est, cum superuixisset filia testamento aperto et codicillis, postea autem decesserit et fideicommissum datum ei de restituenda parte tertia ad heredes suos transmiserat, an etiam cibariorum et uestiariorum tertiae partes ei per fideicommissum datae esse uideantur. respondit non uideri. Idem quaesiit, an eorum, quae codicillis per fideicommissum relicta sunt, tertiae partes ad filiam pertinere deberent. respondit non deberi. idem quaesiit, an alterum tantum a substitutione legatum deducta tertia parte quantitatis legatorum testamento datorum computari debeat, ut duae partes quantitatis debeantur, praeter[2] codicillos, quibus tertiam partem codicillis[3] legatorum ad filiam suam pertinere uoluit. respondit integrum ex tabulis substitutionis deberi. Cibaria et uestiaria per fideicommissum dederat et ita adiecerat: 'quos libertos meos, ubi corpus meum positum fuerit, ibi eos[4] morari iubeo, ut per absentiam filiarum mearum ad sarcofagum meum memoriam meam quotannis celebrent'. quaesitum est, uni ex libertis, qui a die mortis neque ad heredes accesserit neque ad sepulchrum morari uoluerit, an alimenta praestanda sint. respondit non praestanda.

19 Idem libro uicesimo secundo digestorum. Testamento ita cautum fuit: B. 44, 14, 19 *A* libertis meis cibaria quaeque alia praestabam ab heredibus meis praestari uolo': unus ex libertis ex uoluntate patroni negotii sui gratia quadriennio ante diem mortis afuit: ex hac causa cibaria, quae ante acceperat, mortis tempore non accepit: cui ‖ tamen liberto eodem f. 69 testamento patronus, sicut et aliis, quos uiuus manumiserat, legatum quinque dederat. quaesitum est, an isti quoque cibaria et reliqua, quae ceteris libertis legata sunt, debeantur. respondit: cur non?

20 Idem libro tertio responsorum. 'Stichus nutricis meae nepos liber esto: B. 44, 14, 20 *P cui decem aureos annuos dari uolo'. qui[5] deinde interpositis nominibus eidem Sticho contubernalem eius et liberos leganit hisque, quae uiuus praestabat: deinde alio capite libertis omnibus quae uiuus praestabat dari iussit. quaero, an Stichus praeter suum legatum et alimenta percipere possit. respondit secundum ea quae proponerentur non posse. Item cum alimenta libertis utriusque sexus reliquerit a re publica et ex praediis, quae ei legauit, dari uoluisset, quaero, Stichi contubernali et liberis utrum ab herede instituto an a re publica diaria et uestiaria, quae uiuus dabat, praestari deberent. respondit posse benigna uoluntatis interpretatione dici his quoque a re publica praestanda. Titia usum fructum fundi leganit Maeuio eiusque fidei commisit, ut ex reditu fundi praestaret Pamphilae et Sticho annuos centenos nummos quoad uiuent: quaero, an mortuo Maeuio heres alimenta debeat. respondit nihil proponi, cur debeant praestari ab herede Titiae: sed nec ab herede legatarii, nisi id testator manifeste probetur uoluisse etiam finito usu fructu praestari, si modo id, quod ex usu fructu receptum esset, ei rei praestandae sufficeret. Mater filio herede instituto per fideicommissum libertatem Pamphilo seruo dedit: eidem cibariorum nomine leganit quinos aureos et uestiarii in singulos annos quinquagenos, si cum filio eius moretur: quaero, filio defuncto an alimenta debentur. respondit, si condicioni paruisset, deberi et post mortem.

21 Ulpianus libro secundo fideicommissorum. Diariis uel cibariis relictis neque B. 44, 14, 21 *P

F(WDEQICK)

[1] propter? [2] propter (*Hal.*)? [3] codicillis *del.* (*Hal.*) [4] eos *del.* [5] qui] quibusdam?

3 quantum] F^1, quantum in singulis F^2 *WDE QICK, quod additamentum non legerunt Graeci:* τοῖς ἀνηβοις ἀπελευθέροις εἶπον ἄλλα τοσαῦτα δοθῆναι, ὅσα ἐν ἀργυρίοις ἐλημάτευσα χωρὶς τῶν τροφῶν αὐτῶν καὶ ἐσθήτων *B* (*Tipuc.*) | ciuaria P^1 6 cinariorum F^1 12 ciuaria F^1 13 morari's' F^1 15 un'i' F^2 16 praestanda'm' F^2 19 ciuaria F^1 21 ciuaria F^1 23 ciuaria F^1 27 'h'isque F^2 | deinde ... 28 praestabat *bis* F^1 30 re'o' publica F^1 33 'h'is $F^{2?}$ 35 quoad uiuent] *FEI,* quoad uiueret *DC, inc. K: quasi esset* quoad uiuet *uerterunt Graeci:* διδόναι σε (= Maeuium) Πέτρῳ (= Pamphilae et Sticho) ἐφ' ὅσον ζῇς *B* (*Tip.*) 36 debeat *F* 39 ciuariorum F^1 43 ciuariis F^1

habitationem neque uestiarium neque calciarium deberi palam est, quoniam de cibo tantum testator sensit.

22 UALENS libro primo fideicommissorum. Cum alimenta per fideicommissum B. 44, 14, 2
relicta sunt non adiecta quantitate, ante omnia inspiciendum est, quae defunctus solitus fuerat ei praestare, deinde quid ceteris eiusdem ordinis reliquerit: si neutrum apparuerit tum ex facultatibus defuncti et caritate eius, cui fideicommissum datum erit, modus statu
1 debebit. Qui fratris sui libertis alimenta debebat, his testamento uineas cum hac adiectione reliquerat 'ut habeant, unde se pascant'. si pro alimentis uineas reliquisset, non aliter eis ex fideicommissi causa eas praestari debere, quam si testamenti obligatione heredes liberassent: aut, si id omissum fuisset et postea ex testamento agerent, doli mali exceptione tutum heredem futurum, scilicet si non minus ualent uineae quam alimentorum aestimatio. illam autem adiectionem 'ut habeant unde se pascant' magis ad causam praelegandi[1] quam ad usum fructum constituendum pertinere.

23 PAULUS libro quarto ad Neratium. Rogatus es, ut quendam educes: ad B. 44, 14, 23
uictum necessaria ei praestare cogendus es. PAULUS: cur plenius est alimentorum legatum, ubi dictum est et uestiarium et habitationem contineri? immo ambo exaequanda sunt.

II.

℟ DE AURO ARGENTO MUNDO ORNAMENTIS UNGUENTIS UESTE UEL UESTIMENTIS ‖ ET STATUIS LEGATIS ℟

1 POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. Si alii uestimenta, alii uestis muliebris B. 44, 15, 1
separatim legata sit, detractis muliebribus et ei adsignatis, cui specialiter legata sunt, reliquum alteri debetur. idem est, cum alteri mundus muliebris, alteri argentum omne legatum esset, de argento quod in mundo esset. item si duae statuae marmoreae tibi et deinde omne marmor legatum esset, praeter duas nulla statua marmorea legata est tibi.
1 idem urbanis seruis tibi legatis, si mihi dispensator legatus sit. Cui certum pondus argenti dare heres iussus sit, ei pecuniam numeratam dando iure ipso liberatur, si in ea pecunia eadem aestimatio fuerit: quod ita uerum est, si non certum genus argenti legatum sit.

2 AFRICANUS libro secundo quaestionum. Qui tibi mandauerat, ut ornamenta B. 44, 15, 2
in usum uxoris suae emeres, eidem uxori uti adsolet legauit quae eius causa parata erunt: tu deinde post mortem mandatoris ignorans eum decessisse emisti. non debebuntur mulieri quoniam ea uerba ad mortis tempus referuntur. at si uiuente testatore, muliere autem mortua emeris, non inseleganter dicetur inefficax hoc legatum esse, quando non possit uere dici eius causa paratum uideri, quae prius decessit. eadem dicenda erunt et si uiuat quidem mulier, sed diuerterit et quaeratur, an post empta ei debeantur, quasi non uideantur uxoris causa parata.

3 CELSUS libro nono decimo digestorum. Uxori legauit quae eius causa parata B. 44, 15,
sunt et ante mortem diuortit. non deberi, quia adempta uideantur, Proculus ait. nimiru[m] facti quaestio est: nam potest nec repudiatae adimere uoluisse.

4 PAULUS libro quinquagesimo quarto ad edictum. Cum quidam libertum B. 44, 15,
suum in Asiam misisset ad purpuras emendas et testamento uxori suae lanam pu[r]puram legasset, pertinere ad eam, si quam purpuram uiuo eo libertus emisset, Seruius respondit.

5 AFRICANUS libro secundo quaestionum. Apud Fufidium quaestionum libro B. 44, 1
secundo ita scriptum est: si mulier mandauerit tibi, ut sibi uniones usus sui causa eme[re]s si tu post mortem eius, cum putares eam uiuere, emeris, Atilicinus negat esse legatos.

F(WDEQICK)

---

[1] praelegandi] praedii legandi?

1 ciuo *F* 5 neutram F^1 10 omissum F^{bc} 31 uiuente't' test. F^1 41 lega'ta'sse 43 phuphidium *F* fuiss'um fuiss'et F^4 15 est] est ergo F^2 | legatum 'i'ubi F^2 25 cui] cum F^2 26 ipse

cui mulier ita legauerit: 'ornamenta, quae mea causa parata sunt eruntue': non enim eius causa uideri parata esse, quae iam mortua ea empta fuerint.

6 MARCELLUS libro singulari responsorum. Seia ab herede Publio Maeuio ita legauit: 'Antoniae Tertullae lego auri pondo tot et unionem cum hyacinthis': postea unionem soluit neque ullum mortis tempore inter ornamenta sua unionem reliquit. quaero, an heres ex causa fideicommissi aestimationem rei, quae in hereditate non est, praestare debeat. Marcellus respondit non debere. Item quaero, si probari possit Seiam uniones et hyacinthos quosdam in aliam speciem ornamenti, quod postea pretiosius fecit additis aliis gemmis et margaritis, conuertisse, an hos uniones uel hyacinthos petere possit et heres compellatur ornamento posteriori eximere et praestare. Marcellus respondit petere non posse: nam quid[1] fieri potest, ut legatum uel fideicommissum durare existimetur, cum id, quod testamento dabatur, in sua specie non permanserit, nam[2] quodammodo extinctum sit? ut interim omittam, quod etiam dissolutione ac permutatione tali uoluntas quoque uideatur | mutata. Lucius Titius testamento scripsit: 'heredem meum uolo fideique eius committo, ut in patriam meam faciat porticum publicam, in qua poni uolo imagines argenteas, item marmoreas': quaero, an legatum ualeat. Marcellus respondit ualere et operis ceterorumque, quae ibi testator poni uoluerit, legatum ad patriam pertinere intellegi: [3]enim potuit aliquod ciuitati accedere ornamentum. B. 44, 15, 6 *Sf* f. 70

7 PAULUS libro octauo ad Plautium. Si ita esset legatum: 'uestem meam', 'argentum meum damnas esto dare', id legatum uidetur, quod testamenti tempore fuisset, quia praesens tempus semper intellegeretur, si aliud comprehensum non esset: nam cum dicit 'uestem meam', 'argentum meum', hac demonstratione 'meum' praesens, non futurum tempus ostendit. idem est et si quis ita legauerit 'seruos meos'. B. 44, 15, 7 *E*

8 IDEM libro nono ad Plautium. PLAUTIUS. Mulier ita legauit: 'quisquis mihi heres erit, Titiae uestem meam[4] mundum ornamentaque muliebria damnas esto dare'. Cassius ait, si non appareret quid sensisset, omnem uestem secundum uerba testamenti legatam uideri. PAULUS. Idem Ianolenus scribit, quia uerisimile est, inquit, testatricem tantum ornamentorum uniuersitati derogasse, quibus significationem muliebrium accommodasset: accedere eo, quod illa demonstratio 'muliebria' neque uesti neque mundo applicari salua ratione recti sermonis potest. B. 44, 15, 8 *E*

9 MODESTINUS libro nono regularum. Cum certum auri uel argenti pondus legatum est, si non species designata sit, non materia, sed pretium praesentis temporis praestari debet. B. 44, 15, 9 *E*

10 POMPONIUS libro quinto ad Quintum Mucium. Quintus Mucius ait: si pater familias uxori uas aut uestimentum aut quippiam aliud ita legauit 'quod eius causa emptum paratumue esset', id uidetur legasse, quod magis illius quam communis usus causa paratum esset. POMPONIUS: sed[5] hoc uerum est non solum, si ipsius uiri et uxoris communis usus, sed etiam si liberorum eius aut alterius alicuius communis usus fuerit: id enim uidetur demonstrasse, quod proprio usui uxoris comparatum sit. sed quod Quintus Mucius demonstrat 'uas aut uestimentum aut quid aliud', efficit, ut falsa sint quae subiecimus: multum enim interest, generaliter an specialiter legentur haec. nam si generaliter, ueluti ita 'quae uxoris causa comparata sunt', uera est illius definitio: si uero ita scriptum fuerit 'uestem illam purpuram', ut certa demonstraret[6], licet adiectum sit 'quae eius causa empta paratane essent'[7], licet neque empta neque parata neque in usum ei data sint[8], legatum omnimodo ualet, quia certo corpore legato demonstratio falsa posita[9] non peremit legatum. ueluti si ita sit scriptum: 'Stichum, quem ex uenditione Titii emi': nam si neque emit aut B. 44, 15, 10 *E*

F(WDEQICK)

[1] qui? [2] nam] immo? [3] inde *ins.* [4] meam *del.* (*Hal.: cf. h. t. l. 25 § 6*) [5] sed *del.* [6] demonstraretur? [7] esset? [8] sit? [9] apposita?

4 tertyllae *F* | lego] do lego F^2 | t'ot' F^2 | cum 'ex' hyacinthis F^4 8 hyacinthoc F^1 9 yacinthos *F* 14 testamento] test. ita F^2 15 commit't'o F^4 18 aliquid F^m 27 in'quit F^2 40 uas] bas F^2 41 u'enim F^4 43 demonstrare't' F^4

ex alia uenditione emit, legatum nihilo minus ualet. plane si ita legatum fuerit 'uas, aut 'uestimenta, aut quae[1] uxoris causa parata sunt', tunc aeque erit uera Quinti Muci sententia: quo casu sciendum est, etiam si alienae res hae fuerint, quas putauit testater suas esse, heredem teneri, ut eas det.

11 PROCULUS libro quinto epistularum. Si quis legauerit aurum gemmas margaritas quae in eo auro essent, etiam id aurum, cui neque gemmae neque margaritae inessent, legasse uidetur. B. 44, 15, 11

12 PAPINIANUS libro septimo decimo quaestionum. Si imaginem legatam heres || derasit et tabulam soluit, potest dici actionem ex testamento durare, quia legatum imaginis, non tabulae fuit. B. 44, 15, 12. BS, 15, 4, 9 sch. 51

13 SCAEUOLA libro quinto decimo digestorum. Uxori quis legauit his uerbis: 'mundum muliebrem omnem, ornamenta et quidquid uiuus dedi donaui eius causa comparaui confeci, id omne dari uolo': quaesitum est, an carrucha dormitoria cum mulis, cum semper uxor usa sit, ei debeatur. respondit, si eius usus causa habita esset, deberi. idem quaesiit, an ex eadem clausula uestis, quam ancillis uel lecticariis eiusdem uxoris suae comparauerat uel fecerat, praestanda esset. respondit praestandam. B. 44, 15, 13

14 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Si statuam legauero et postea ex alia statua bracchium ei adiecero, omnimodo statua a legatario uindicari potest. B. 44, 15, 14

15 SCAEUOLA libro quinto decimo digestorum. Species auri et argenti Seiae legauit et ab ea petit in haec uerba: 'a te, Seia, peto, ut quidquid tibi specialiter in auro 'argento legaui, id cum morieris reddas restituas illi et illi uernis meis: quarum rerum 'usus fructus dum uiues tibi sufficiet': quaesitum est, an usus fructus auri et argenti solus legatariae debeatur. respondit uerbis quae proponerentur proprietatem legatam addito onere fideicommissi. B. 44, 15, 15

16 IDEM libro octano decimo digestorum. Filiam in potestate patris manentem mater scripsit heredem eique patrem Maeuium substituit et ita scripsit: 'quisquis mihi 'heres erit, fidei eius committo, uti ornamenta mea omnia aurum argentum uestimenta, 'quibus ego usa sum, ne ueneant et filiae meae reseruentur': quaesitum est, cum filia recusante pater ex substitutione heres exstitisset et intestato decessisset, filia autem bonis eius abstinuerat, an fideicommissum petere possit. respondit secundum ea quae proponerentur uideri patris utiliter fidei commissum. CLAUDIUS: quoniam uerbo seruandi, quod scriptum est, [2]uideri in id tempus dilatum fideicommissum, quo sui iuris futurus esset is cui dabatur. B. 44, 15, 16

17 ULPIANUS libro uicesimo primo ad Sabinum. Si gemma ex anulo legetur uel aliae materiae iunctae uel emblemata, recte legantur et separantur et praestanda sunt. B. 44, 15, 17

18 SCAEUOLA libro uicesimo secundo digestorum. Qui uxori suae legauerat bonorum suorum decimam et mancipia et species argenti quas expresserat, eidem anulos et uestem reddi ab heredibus petit, quasi propria uxoris fuissent: quaesitum est, si uxoris non fuerint, an praestari ex causa legati deberent. respondit legandi animo dedisse ea 1 uideri, nisi contrarium ab herede approbetur. Idem testator fidei commissit uxoris, ut quidquid ad eam ex testamento eius peruenisset, alumno communi restitueret: quaesitum est, an etiam eas res, quas proprias uxoris suae fuisse testator sciat eique reddi praecepit, alumno praestare debeat. respondit, si propriae fuissent, non debere, si legato adquire- 2 rentur, debere. Mulier testamento et postea codicillis multas species uestis argenti, quas uel ipsa se confecisse uel habere significauit, specialiter per fideicommissum reliquit: quaesitum est, an non aliae legatariis cederent, quam quae in hereditate inuentae essent. respondit eas cedere, quae inuentae essent. B. 44, 15, 18

F(WDEQICK)

---

[1] uasa aut uestimenta quae (*Cuiacius: u. i.*)? [2] potest *ins.*

---

1 uasa aut *WDEQICK* 2 uera't' quinti F^2 | 11 uxori's' F^4 42 propria *F* 47 inuensententia F^1 3 hae'c' F^4 5 gemmos F^1 ta'e' F^2

19 ULPIANUS libro uicensimo ad Sabinum. Cum aurum uel argentum legatum est, quidquid auri argentique relictum ‖ sit, legato continetur siue factum siue infectum: [B. 44, 15, 19] *S* f. 71
1 pecuniam autem signatam placet eo legato non contineri. Proinde si certum pondus auri
2 sit legatum uel argenti, magis quantitas legata uidetur, nec ex uasis tanget. Sed si argenti facti pondo centum sint legata, ex facto argento debebitur legatum. unde est quae-
3 situm apud Celsum, an et uascula possit separare: et scripsit uascula non separaturum, licet ei optio fuerit relicta. Idem Celsus libro nono decimo[1] quaestionum quaerit, si centum pondo argenti fuerint relicta, an replumbari debeant, ut sic appendantur. et Proculus et Celsus aiunt exempto plumbo appendi debere: nam et emptoribus replumbatae ad-
4 signantur et in rationes argenti pondus sic defertur: quae sententia habet rationem. Plane si cui uascula argentea, ut puta lances quadratae sint legatae, etiam plumbum, quo con-
5 tinentur, eum sequetur. Simili modo quaeritur, si cui argentum legetur, an emblemata aurea quae in eo sunt eum sequantur. et Pomponius libro quinto ex Sabino distinguit multum interesse, certum pondus ei argenti facti legetur an uero argentum factum: si pondus, non contineri, si argentum factum, contineri, quoniam argento cedit, quod ad speciem argenti iunctum est, quemadmodum clani aurei et purpurae pars sunt uestimentorum. idem Pomponius libris epistularum, etsi non sunt clani uestimentis consuti, tamen ueste
6 legata contineri. Idem Celsus libro nono decimo digestorum, commentariorum septimo scribit auro legato ea, quae inaurata sunt, non deberi, nec aurea emblemata, quae in ab-
7 sidibus argenteis sint. An autem auri appellatione anuli aurei contineantur, quaeritur: et
8 Quintus Saturninus libro decimo ad edictum scribit contineri. Lectum plane argenteum uel si qua alia supellex argentea fuit, argenti appellatione non continetur, si numero argenti habita non est, ut in iunctura argentea scio me dixisse, quod non in argentario pater familias reponebat. sed nec candelabra nec lucernae argenteae uel sigilla, quae in domo reposita[2] sunt, uel imagines argenteae argenti appellatione continebuntur, nec speculum uel parieti adfixum uel etiam quod mulier mundi causa habuit, si modo non in
9 argenti numero habita sunt. Argento facto legato Quintus Mucius ait uasa argentea contineri, ueluti parapsidas acetabula trullas pelues et his similia, non tamen quae supellectilis
10 sunt. Sed[3] cui uasa sint legata, non solum ea continentur, quae aliquid in se recipiant edendi bibendique causa paratum, sed et quae aliquid sustineant: et ideo scutellas uel promulsidaria contineri. repositoria quoque continebuntur: nam uasorum appellatio generalis
11 est, [4]dicimus uasa uinaria et naualia. Infecti autem argenti appellatio rudem materiam continet, id est non factam. quid ergo si coeptum sit argentum fabricari? nondum perfectum utrum facti an infecti appellatione contineatur, dubitari potest: sed puto magis facti. certe si iam erat factum, sed caelabatur, facti appellatione continebitur. an et caelati continebitur, quod caelari coepit? et puto contineri, si cui forte caelatum sit argentum
12 legatum. Si cui escarium argentum legatum sit, id solum debebitur, quod ad epulandum in ministerio habuit, id est ad esum et potum[5]. unde de aquiminario dubitatum est: et puto contineri, nam et hoc propter escam paratur. certe si caccabos argenteos habebat
13 uel miliarium ‖ argenteum uel sartaginem uel aliud uas ad coquendum, dubitari poterit, an escario contineatur. et haec magis cocinatorii instrumenti sunt. Peruenimus et ad gemmas inclusas argento auroque. et ait Sabinus auro argentoue cedere: ei enim cedit, cuius maior est species. quod recte expressit: semper enim cum quaerimus, quid cui cedat, illud spectamus, quid cuius rei ornandae causa adhibetur, ut accessio cedat principali.
14 cedent igitur gemmae, fialis uel lancibus inclusae, auro argentoue. Sed et in coronis men- f. 71'

F(WDEQICK)

[1] digestorum, decimo (?) *ins.* (*cf. u. 18*) [2] exposita? [3] sed] si? [4] unde *ins.* [5] id est ad esum et potum *del.* (*Cuiacius: cf. l. 21 § 2. l. 32 § 3 h. t.*)

4 argenti magis quanti tas *F²* 19 apsidibus *F²* 28 tryllas *F²*, tryllae *F¹* 30 sustineat *F* 34 continea n tur *F⁴* 35 c a elabatur *F²* | c a elati *F²* 36 c a elari *F²* | c a elatum *F²* 37 a escarium *F⁴* 39 caccauos *F¹* 40 ar ‖ argenteum *F⁴* 41 instrumentis *fW* 43 expressit] *WDIC*, expressim *F*, expressum est *EQ*, expressum̄ (*sic*) *K* | c ui *F²* 45 ue l *F²* | in coronis mensarum] τῷ κύκλῳ τῆς τραπέζης *B* (*Tipuc.*)

sarum gemmae coronis cedent et hae mensis. In margaritis quoque et auro idem est: nam si margaritae auri ornandi gratia adhibitae sunt, auro cedunt, si contra, aurum margaritis cedet. Idem et in gemmis anulis inclusis. Gemmae autem sunt perlucidae materiae[1], quas, ut refert Sabinus libris ad Uitellium, Seruius a lapillis eo distinguebat, quod gemmae essent perlucidae materiae, uelut smaragdi chrysolithi amethysti, lapilli autem contrariae superioribus naturae, ut obsidiani, uetentani. Margaritas autem nec gemmis nec lapillis contineri satis constitisse ibidem Sabinus ait, quia concha apud rubrum mare et crescit et coalescit[2]. Murrina autem uasa in gemmis non esse Cassius scribit. Auro legato uasa aurea continentur et gemmis gemmea uasa. [3]secundum haec siue gemmae sint in aureis uasis siue in argenteis, auro argentoue cedent, quoniam hoc spectamus, quae res cuius rei ornandae causa fuerit adhibita, non quae sit pretiosior.

20 PAULUS libro tertio ad Sabinum[3]. Si ut habiliter gemmae geri possint, inclusae auro fuerint, tum aurum gemmis dicimus cedere.

21 POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. In argento potorio utrum id dumtaxat sit, in quo bibi possit, an etiam id, quod ad praeparationem bibendi comparatum est, ueluti colum niuarium et urceoli, dubitari potest. sed propius est, ut haec quoque insint. Unguentis legatis non tantum ea legata uidentur, quibus unguimur uoluptatis causa, sed et ualetudinis, qualia sunt commagena glaucina crina rosa muracolum[4] nardum purum: hoc quidem etiam quo elegantiores sint et mundiores, unguuntur feminae. Sed de aquiminario Cassius ait consultum se respondisse, cum alteri argentum potorium, alteri escarium legatum esset, escario cedere. B. 44, 15, 20

22 ULPIANUS libro uicesimo secundo ad Sabinum. Uestimentum id est quod detextum est, etsi desectum non sit, id est si sit consummatum. quod in tela est nondum pertextum uel detextum, contextum appellatur. quisquis igitur uestem legauerit, neque stamen neque subtemen legato continebitur. B. 44, 15, 21

23 IDEM libro quadragesimo quarto ad Sabinum. Uestis an uestimenta legentur, nihil refert. Uestimentorum sunt omnia lanea lineaque uel serica uel bombycina, quae induendi praecingendi amiciendi insternendi iniciendi incubandiue causa parata sunt et quae his accessionis uice cedunt, quae sunt insitae[5] picturae clauique qui uestibus insuuntur. Uestimenta omnia aut uirilia sunt aut puerilia aut muliebria aut communia aut familiarica. uirilia sunt, quae ipsius patris familiae causa parata sunt, ueluti togae tunicae palliola uestimenta stragula amfitapa et[6] saga reliquaque similia. puerilia sunt, quae ad nullum alium usum pertinent nisi puerilem, ueluti togae praetextae aliculae chlamydes pallia quae filiis nostris comparamus. muliebria sunt, quae matris familiae causa sunt comparata, quibus uir non facile uti potest sine uituperatione, ueluti stolae pallia tunicae[7] capitia zonae mitrae, quae magis capitis tegendi quam ornandi causa sunt comparata, plagulae penulae. communia sunt, quibus promiscue utitur mulier cum uiro, ueluti si eiusmodi penula palliumue est et reliqua huiusmodi, quibus sine reprehensione uel uir uel uxor utatur. familiarica sunt, quae ad familiam uestiendam parata sunt, sicuti saga tunicae penulae lintea uestimenta stragula et consimilia. Uestis etiam ex pellibus constabit, B. 44, 15, 22

24 PAULUS libro undecimo ad Sabinum. cum et tunicas et stragula pellicia nonnulli habeant.

F(WDEQICK)

---

[1] gemmae autem sunt perlucidae materiae *del.* [2] quia concha apud rubrum mare crescit et ei coalescit? [3] *l. 20 fortasse incipit a uoc.* Secundum: *Ulpianus enim eadem fere dixit § 13* [4] murracopum? [5] insutae? [6] amphitapae? [7] pallae tunicae (*P. Faber*) *uel* palliotunicae (*cf. tunicopallium*)?

---

5 amethusti *F* 6 ut obsiani (obsciana *E*) uenientani (uenietani *C*, uen. *om. K*[e]) *FECK*, ut absiani uenentani *D*, et absiani ueniant an *W*, ut obsciani ueniant *I*, ut absiani ueniant *Q* 8 cressit *F*[1] | gemmis's' *F*[2] 15 praepar'at'ionem *F*[2] 16 colum ni'y'arium (y *non scriptum, sed impressum membranae*) *F*, co(*s.* quo) lumpnarium *WDEICK* | prop'r'ius *F*[2] 27 bombucina *F* 28 incubandiue] *I*, incumbandiue *FK*, idcubandiue *W*, incumbendiue *D*, acubandiue *E*, cubandiue *C* 33 aliculae] *FEC*, alicule et *D*, alicui neae *W*, alicui hee *Q*, alicun ēē *K*, alicui *I* 35 uitoperatione *F*[e] 36 qu'a'e *F*[2] 38 uir 'uel' *F*[2]

25 ULPIANUS libro quadragesimo quarto ad Sabinum. Argumento sunt etiam [B. 44, 15, 23] *S*
1 nationes quaedam, ueluti Sarmatarum, quae pellibus teguntur. Aristo etiam coactilia uesti
2 cedere ait et tegimenta supselliorum huic legato cedere. Uittae margaritarum, item fibulae
3 ornamentorum magis quam uestis sunt. Tapeta uesti cedunt, quae aut sterni aut inici
4 solent: sed stragulas et babylonica, quae equis insterni solent, non puto uestis esse. Fasciae
crurales pedulesque et inpilia uestis loco sunt, quia partem corporis uestiunt. alia causa
5 est ædonum, quia usum calciamentorum praestant. Cernicalia quoque uestis nomine con-
6 tinentur. Si quis addiderit 'uestem suam', apparet de ea eum sensisse, quam ipse in usus
7 8 suos habuit. Culcitae etiam uestis erunt. Item pelles caprinae et agninae uestis erunt.
9 Muliebri ueste legata et infantilem contineri et puellarum et uirginum Pomponius libro
uicesimo secundo ad Sabinum recte scribit: mulieres enim omnes dici, quaecumque sexus
10 feminini sunt. Ornamenta muliebria sunt, quibus mulier ornatur, ueluti inaures armillae
uiriolae anuli praeter signatorios et omnia, quae ad aliam rem nullam parantur, nisi cor-
poris ornandi causa: quo ex numero etiam haec sunt: aurum gemmae lapilli, quia aliam
nullam in se utilitatem habent. mundus mulieris[1] est, quo mulier mundior fit: continentur
eo specula matulae unguenta uasa unguentaria et si qua similia dici possunt, ueluti lanatio
riscus. ornamentorum haec: uittae mitrae semimitrae calantica acus cum margarita, quam
mulieres habere solent, reticula crocyfantia. sicut et mulier potest esse munda, non tamen
ornata, ut solet contingere in his, quae se emundauerint lotae in balneo neque se orna-
11 uerint: et contra est aliqua ex somno statim ornata, non tamen conmundata. Margarita
si non soluta sunt uel qui alii lapides (si quidem exemptiles sint), dicendum est ornamen-
torum loco haberi: sed et si in hoc sint resoluti ut componantur, ornamentorum loco sunt.
quod si adhuc sint rudes lapilli uel margaritae uel gemmae, ornamentorum loco non erunt,
nisi alia mens fuit testantis, qui haec quoque, quae ad ornamenta parauerat, ornamentorum
12 loco et appellatione comprehendi uoluit. Unguenta, quibus ualetudinis causa unguimur,
mundo non continentur.

26 PAULUS libro undecimo ad Sabinum. Quamuis quaedam ex ueste magis [B. 44, 15, 24] *S*
ornatus gratia, quam quo corpus tegant, comparentur, tamen quod eo nomine sint reperta,
potius habenda esse uestis numero quam ornamentorum. similiter ornamentorum esse con-
stat, quibus uti mulieres uenustatis et ornatus causa coeperunt, neque ‖ referre, si quae- *f. 72'*
dam eorum alium quoque usum praebeant, sicuti mitrae et anademata: quamuis enim cor-
pus tegant, tamen ornamentorum, non uestis esse.

27 ULPIANUS libro quadragesimo quarto ad Sabinum. Quintus Mucius libro [B. 44, 15, 25] *S*
1 secundo iuris ciuilis ita definit argentum factum uas argenteum uideri esse. An cui ar-
gentum omne legatum est, ei nummi quoque legati esse uideantur, quaeritur. et ego puto
non contineri: non facile enim quisquam argenti numero nummos computat. item argento
facto legato puto, nisi euidenter contra sensisse testatorem appareat, nummos non contineri.
2 Argento omni legato, quod suum esset, sine dubio non debetur id, quod in credito esset:
3 hoc ideo, quia non uidetur suum esse, quod uindicari non possit. Cui aurum uel argentum
factum legatum est, si fractum aut collisum sit, non continetur: Seruius enim existimat
aurum uel argentum factum id uideri, quo commode uti possumus, argentum autem fractum
4 et collisum non incidere in eam definitionem, sed infecto contineri. Cui legatum est [(B)]
aurum omne, quod suum esset cum moreretur, *eius omne aurum fiet, quod tunc pater fami-*
F(WDEQICK)

[1] muliebris (*Hal.*)? [2] § 10 *tota perturbata est: aliquem ordinem restitues capitibus transpositis sic:* Sicut mulier ... ornauerint, contra est ... conmundata. Mundus ... riscus. ornamenta ... habent. ornamentorum ... crocyphantia.

5 babulonica *F* 6 uesti's'unt F^{b1} 7 udonum] odonum $DE^bK^2C^b$, donum $FE^aK^aC^a$?, ĕdo n *I* 9 item ... erunt *add.* F^2, *uerterunt Graeci, habent suo loco* E^bI, *et suo loco et in fine l.* 23 *DQCK, neutro loco* E^a? 10 ue-
st'a'e F^1 16 labatio *F* 18 crocufantia *F* 19 bal'i'neo F^2 29 consta'n't F^2 40 fac't'um F^2 43 omne quod suum esset cum moreretur eius omne aurum (omne quod ... aurum *om.* D^a) fiet quod tunc pater familias cum moreretur (morentur *E*)] *WDEIC*, omne quod suum (est *ins.* Q^a) esse (esset *QK*) cum moreretur (*rel. om.*) *FQK*

lias, cum moreretur, uindicare potuit suum esse. sed si qua distributio eius rei facta est, tunc interest, quomodo sit legatum. si factum aurum legatum est, omne ad eum pertinet cui legatum est ex quo auro aliquid est effectum, siue id suae siue alterius usionis causa paratum esset, ueluti uasa aurea emblemata signa aurum muliebre et cetera, quae his rebus sunt similia. sed si infectum legatum est, quod eius ita factum est, ut eo, quod[1] ad rem comparatum est, non possis uti sine refectione, quodque ab eo patre familias infecti numero[2] fuerat, id uidetur legatum esse. si autem aurum uel argentum signatum legatum est, id pater familias uidetur testamento legasse, quod eius aliqua forma est expressum, ueluti quae filippi sunt itemque nomismata et similia. Argento legato non puto uentris causa habita scafia contineri, quia argenti numero non habentur. Argentum B. 44, 15, 25 factum recte quis ita definierit quod neque in massa neque in lamna neque in signato neque in supellectili neque in mundo neque in ornamentis insit.

28 Alfenus Uarus libro septimo digestorum. Cum in testamento alicui argentum, quod usus sui causa paratum esset, legaretur, itemque[3] uestis aut supellex, quaesitum est, quid cuiusque usus causa uideretur paratum esse, utrumne id argentum, quod uictus sui causa paratum pater familias ad cotidianum usum parasset an et si eas mensas argenteas et eius generis argentum haberet, quo ipse non temere uteretur, sed commodare ad ludos et ad ceteras apparationes soleret. et magis placet, quod uictus sui causa paratum est, tantum contineri. B. 44, 15, 26

29 Florentinus libro undecimo institutionum. Si quando alterius generis materia auro argentoue iniecta[4] sit, si factum aurum uel argentum legetur, et id quod iniectum[5] est 1 debetur. Utra autem utrius materiae sit accessio, uisu atque usu rei, consuetudinis patris familias[6] aestimandum est. B. 44, 15, 27

30 Paulus libro singulari de adsignatione libertorum. Si quis ita legauerit: uxori meae mundum ornamenta seu quae eius causa paraui, do lego', placet omnia deberi, sicuti cum ita legatur: 'Titio uina, quae in urbe habeo seu in portu, do lego', omnia deberi: hoc enim ‖ uerbum 'seu' ampliandi legati gratia positum est. B. 44, 15, 28

31 Labeo libro secundo posteriorum *a* Iauoleno epitomatorum. Qui lancem maximam minorem minimam relinquebat, ita legauerat: 'lancem minorem illi lego'. mediae magnitudinis uideri legatam lancem responsum est, si non appareret, quam lancem ex his pater familias demonstrare uoluisset. B. 44, 15, 29

32 Paulus libro secundo ad Uitellium. Pediculis argenteis adiuncta sigilla aenea ceteraque omnia, quae ad eandem similitudinem redigi possunt, argento facto cedunt. 1 Auro facto adnumerantur gemmae anulis inclusae, quippe anulorum sunt, cymbia argentea crustis aureis illigata. margaritae, quae ita ornamentis muliebribus contextae sunt, ut in his aspectus auri potentior sit, auro facto adnumerantur. aurea emblemata, quae in lapidibus[7] apsidibus argenteis essent et replumbari possent, deberi Gallus ait: sed Labeo improbat. Tubero autem, quod testator auri numero habuisset, legatum deberi ait: alioquin 2 aurata et inclusa uasa[8] alterius materiae auri numero non habenda. Argento potorio uel escario legato in his, quae dubium est cuius generis sint, consuetudinem patris familias 3 spectandam, non etiam in his, quae certum est eius generis non esse. Quidam primipilaris uxori suae argentum escarium legauerat: quaesitum est, cum pater familias in argento suo uasa habuerat, quibus et potabat et edebat, an legato haec quoque uasa continerentur. 4 Scaeuola respondit contineri[9]. Idem, cum quaereretur de tali legato: 'hoc amplius filia mea B. 44, 15, 30

F(WDEQICK)

---

[1] quam (*D. Gothofredus*)? [2] habitum *ins.* [3] alii *ins.* [4] intecta? [5] intectum? [6] uisu rei atque usu patris familias? [7] lapidibus *del.* (*u. i.*) [8] uasis (*cf. l. 19 § 6 h. t.*)? [9] *cf. ad D. 32, 78*

---

9 itemque'que' F^1 10 suafia F^2 11 in 'il'lamna F^1, ὁ μὴ ὢν ἐν λάμναις *B* 12 supellecti'li' F^2 14 sup'p'ellex F^2 28 a *om. F* | iaboleno *F* 36 quae in lapidibus apsidibus argenteis essent] τὰ ἡνωμένα τοῖς λίθοις καὶ τοῖς ἀργύροις σκουτελίοις *B* (*Tip.*): *collata l. 19 § 6 h. t.* lapidibus *natum esse ex dittographia uocabuli sequentis uidit Cuiacius* 37 replumuari F^1 40 'a'escario F^1 42 aescarium *F* 43 habuerit *Taur.*

'dulcissima e medio sumito tibique[1] habeto ornamentum omne meum muliebre cum auro 'et si qua alia muliebria apparuerint', cum testatrix negotiatrix fuerit, an non solum argentum, quod in domo uel intra horreum usibus eius fuit, legato cedit, sed etiam quod in basilica fuit muliebre: respondit, si testatrix habuit proprium argentum ad usum suum paratum, non uideri id legatum, quod negotiandi causa uenale proponi soleret, nisi de eo quoque sensisse is qui petat probet. Neratius Proculum refert ita respondisse uasis electrinis legatis nihil interesse, quantum ea uasa, de quibus quaeritur, argenti aut electri habebant[2], sed utrum argentum electro an electrum argento cedat? id ex aspectu uasorum facilius intellegi posse: quod si in obscuro sit, inspiciendum est, in utro numero ea uasa is, qui testamentum fecit, habuerit. Labeo testamento suo Neratiae uxori suae nominatim legauit 'uestem mundum muliebrem omnem ornamentaque muliebria omnia lanam linum purpuram 'uersicoloria facta infectaque omnia' et cetera. sed non mutat substantiam rerum non necessaria uerborum multiplicatio, quia Labeo testamento lanam ac deinde uersicoloria scripsit, quasi desit[3] lana tincta lana esse, detractoque uerbo 'uersicolorio'[4] nihilo minus etiam uersicoloria debebuntur, si non appareat aliam defuncti uoluntatem fuisse. Titia mundum muliebrem Septiciae legauit: ea putabat sibi legata et ornamenta et monilia, in quibus gemmae et margaritae insunt, et anulos et uestem tam[5] coloriam: quaesitum est, an haec omnia mundo continentur. Scaeuola respondit ex his quae proponerentur dumtaxat argentum balneare mundo muliebri contineri. Item cum inaures, ‖ in quibus duae margaritae f. 73' elenchi et smaragdi duo, legasset et postea elenchos eisdem detraxisset et quaereretur, an nihilo minus detractis elenchis inaures deberentur: respondit deberi, si maneant inaures, quamuis margarita eis detracta sint. De alio idem respondit, cum quaedam ornamentum mamillatum[6] ex cylindris triginta quattuor et tympanis margaritis triginta quattuor legasset et postea quattuor ex cylindris, etiam sex de margaritis detraxisset.

33 POMPONIUS libro quarto ad Quintum Mucium. Inter uestem uirilem et uesti- [B. 44, 15, 31] *E*
menta uirilia nihil interest: sed difficultatem facit mens legantis, si et ipse solitus fuerit uti quadam ueste, quae etiam mulieribus conueniens est. itaque ante omnia dicendum est eam legatam esse, de qua senserit testator, non quae re uera aut muliebris aut uirilis sit. nam et Quintus Titius[7] ait scire se quendam senatorem muliebribus cenatoriis uti solitum, qui si legaret muliebrem uestem, non uideretur de ea sensisse, qua ipse quasi uirili utebatur.

34 IDEM libro nono ad Quintum Mucium. Scribit Quintus Mucius: si aurum [B. 44, 15, 32] *Ef*
suum omne pater familias uxori suae legasset, id aurum, quod aurifici faciundum dedisset aut quod ei deberetur, si ab aurifice ei repensum non esset, mulieri non debetur. POMPONIUS. hoc ex parte uerum est, ex parte falsum. nam de eo, quod debetur, sine dubio[8]: ut puta si auri libras stipulatus fuerit, hoc aurum quod ei deberetur ex stipulatu, non pertinet ad uxorem, cum illius factum adhuc non sit: id enim, quod suum esset, non quod in actione haberet, legauit. in aurifice falsum est, si aurum dederit ita, ut ex eo auro aliquid sibi faceret: nam tunc, licet apud aurificem sit aurum, dominium tamen non mutauit[9] manet tamen eius qui dedit et tantum uidetur mercedem praestaturus pro opera aurifici: *F(WDEQICK)*

[1] sibique? [2] habeant? [3] desierit (*Hal.*)? [4] uersicoloria (*W*)? [5] aliam quam *ins.* (*u. i.*) [6] mamillarum (*Hal.*) *uel* mamillarium (*cf.* mamillare *apud Martialem 14, 66*)? [7] Mucius (*u. i.*)? [8] uerum est *ins.* [9] dominium tamen non mutauit *del.*

1 aur'e'o F^2 2 apparuerint] *WDQICK*, apparuerunt *E*, apparuerit *F*: ἐὰν ληγατεύϲῃ ... πάντα τὰ γυναικεῖα αὐτῆϲ καὶ τὸν κόϲμον *B* (*Tip.*) | negotia'tr'i'x' F^2 7 interestequamntum F^a 17 tam coloriam] F^1, tam coloriam quam uersicoloriam (*ante fuit* uersicolisam) F^2 *et sententia peruersa et contra usum, cum dici soleat colorius, at non uersicolorius, sed uersicolor: quare scribendum aut* etiam coloriam *aut* tam aliam quam coloriam: *in Graeca uersione* (*Syn.*) *non legitur nisi* οὔτε ἐϲθῆϲ 18 arg'um'entum ualneare F^b: ὁ τῶν λουτρῶν ... ἄργυροϲ *B* (*Syn.*) 20 'ϲ'maragdi F^b 21 inaureis *F* 22 qu'a'edam F^2 23 tumpanis *F* 29 titius] *F*, mutius *DEQIC*, mucius titius *K* | scire's' se F^b | caenatoriis *FK*, senatoriis *WD*^{b}*EQIC*, senatoris D^a 34 muliere F^1 39 mutabit *F* 40 mercedet F^1

per quod eo perducimur, ut nihilo minus uxori debeatur. quod si aurum dedit aurifici, ut non tamen[1] ex eo auro fieret sibi aliquod corpusculum, sed ex alio, tunc, quatenus dominium transit eius auri ad aurificem (quippe quasi permutationem fecisse uideatur), et
1 hoc aurum non transibit ad uxorem. Item scribit Quintus Mucius, si maritus uxori, cum haberet quinque pondo auri, legasset ita: 'aurum quodcumque uxoris causa paratum esset, 'uti heres uxori daret', etiamsi libra auri inde uenisset et mortis tempore amplius quam quattuor librae non deprehendentur, in totis quinque libris heredem esse obligatum, quoniam articulus est praesentis temporis demonstrationem in se continens. quod ipsum quantum ad ipsam iuris obligationem pertineat, recte dicetur, id est ut ipso iure heres sit obligatus. uerum sciendum, si in hoc alienauerit testator inde libram, quod deminuere uellet ex legato uxoris suae, tunc mutata uoluntas defuncti locum faciet doli mali exceptioni, ut, si perseuerauerit mulier in petendis quinque libris, exceptione doli mali submoueatur. sed si ex necessitate aliqua compulsus testator[2], non quod uellet deminuere ex legato, tunc mulieri ipso iure quinque librae auri debebuntur nec doli mali exceptio nocebit aduersus petentem.
2 Quod si ita legasset uxori 'aurum quod eius causa paratum erit', tunc rectissime scribit Quintus Mucius, ut haec scriptura habeat in se ‖ et demonstrationem legati et argumentum[3]: ideoque ipso iure alienata libra auri amplius quattuor pondo non remanebunt in obligatione, nec erit utendum distinctione, qua ex causa alienauerit testator.

35 PAULUS libro quarto decimo responsorum. 'Titiae amicae meae, cum qua [B. 44, 15, 33] 'sine mendacio uixi, auri pondo quinque dari uolo': quaero, an heredes ad praestationem integrae materiae auri an ad pretium et quantum praestandum compellendi sint. Paulus respondit aut aurum ei, de qua quaeritur, praestari oportere, aut pretium auri, quanti comparari potest.
1 Item quaero, si lite contestata praetor ita pronuntiauit, ut materia praestetur, an tutores audiendi sint ab hac sententia pupillum, aduersus quem pronuntiatum est, apud successorem eius in integrum restituere uolentes. Paulus respondit praetorem, qui auro legato certi ponderis materiam praestari iussit, recte pronuntiasse uideri.

36 SCAEVOLA libro tertio responsorum. 'Seiae dulcissimae poculum aureum [B. 44, 15, 34] 'quod elegerit fidei heredum committo ut darent'. quaero, cum in hereditate non sint nisi truellae scyphi modioli phialae, an Seia de his speciebus eligere possit. respondit, cum omnia potui parata pocula dicuntur, posse eam ex his eligere.

37 PAULUS libro uicesimo primo responsorum. Ornamentorum appellatione [B. 44, 15, 35] uestem muliebrem non contineri nec errorem heredis ius mutasse respondi.

38 SCAEVOLA libro tertio responsorum. Titia testamento, item codicillis multas [B. 44, 15, 36] species tam argenti quam uestis specialiter per fideicommissum reliquit: quaero an non aliae species legato cedant, quam quae in hereditate inuentae essent. respondit eas cedere,
1 quae inuentae essent: de ceteris cauendum, ut, si inuentae essent, praestentur. 'Semproniae Piae hoc amplius coopertoria Tauiana et tunicas tres cum palliolis quae elegerit dari uolo': quaero an ex uniuersa ueste, id est an ex synthesi tunicas singulas et palliola Sempronia eligere possit. respondit, si essent tunicae singulares cum palliolis relictae, ex his dumtaxat eligi posse: quod si non est, heredem uel tunicas et palliola set[4] ex synthesi praestaturum
2 uel ueram aestimationem earum. Seia testamento ita cauit: 'si mihi per condicionem hu'manam contigerit, ipsa faciam: sin autem[5], ab heredibus meis fieri uolo: iubeoque signum 'dei ex libris centum in illa sacra aede et in patria statui subscriptione nominis mei'. quaesitum est: cum in eo templo non nisi aut aerea[6] aut argentea tantum sint dona, heredes

F(WDEQICK)

---

[1] tam? [2] compulsus testator *del.* [3] et deminutionem legati et augmentum (*Cuiacius*)? [4] set] sex? [5] autem] aliter (*Menge*)? [6] *idem Graeci* (*u. i.*): aut aurea (*D*[4] *et similiter C*)?

---

12 submobeatur *F*, summobeatur *f* 18 distinctioni *F* 23 pronuntiauit ut materia *bis* F^1 29 his 's'peciebus F^2 35 essent 'decete' resp. F^4 36 inuenta'e' essent F^2 | inuenta essent F^1 37 copertoria tabiana *F* 40 est] F^1, essent F^2 | praestatorum F^1 42 fa'l'ciam F^2 44 est cum *om.* F^2 | aut aerea aut argentea] πάντες [οἱ] ἐν τῷ αὐτῷ ἱερῷ ὄντες ἀργυροῖ καὶ χαλκοῖ εἰσίν *B* (*Balsamo*)

Seiae utrum ex argento an ex auro[1] signum ponere compellendi sunt an aereum? respondit secundum ea quae proponerentur argenteum ponendum.

39 IAVOLENVS libro secundo ex posterioribus Labeonis. Si uxori mundus mu- [B. 44, 15, 37] *S
liebris legatus esset, ea tantummodo deberi Ofilius Labeo responderunt, quae ex his tradita utendi causa uxori[2] uiro fuissent: aliter enim interpretantibus summam fore captionem, si
1 uascularius aut faber argentarius uxori ita legasset. Cum ita legatum esset: 'argentum, 'quod domo meae erit cum moriar', Ofilius nec quod depositum a se nec quod commodatum reliquisset argentum legatum uideri respondit. idem Cascellius de commodato. Labeo, quod depositum esset, ita deberi, ‖ si praesentis custodiae causa, non perpetuae ueluti[3] thensauro f. 74'
depositum esset, quia illa uerba 'quod domo meae erit' sic accipi debere 'esse solebat': et
2 hoc probo. Ateius Seruium respondisse scribit, cui argentum, quod in Tusculano fundo cum moreretur habuisset, legatum esset, et quod antequam moreretur ex urbe in Tusculanum iussu testatoris translatum esset, deberi: contra fore, si iniussu translatum esset.

40 SCAEVOLA libro septimo decimo digestorum. Medico suo contubernali et [B. 44, 15, 38] A
communium[4] expeditionum comiti inter cetera ita legauerat: 'argentum uiatorium meum 'dari uolo'. quaesitum est, cum pater familias in diuersis temporibus rei publicae causa afuerat, quod uiatorium argentum hoc legato comprehensum esse uidetur. respondit, quod
1 habuisset argentum uiatorium eo tempore cum testamentum faciebat, deberi. Uxori suae testamento ita legatum est: 'Semproniae dominae meae hoc amplius argentum balneare': quaesitum est, an etiam id argentum, quo diebus festis in balineo uti consueuit, legato
2 cedat. respondit omne legatum uideri. Mulier decedens ornamenta legauerat ita: 'Seiae 'amicae meae ornamenta uniuersa dari uolo'. eodem testamento ita scripserat: 'funerari 'me arbitrio uiri mei uolo et inferri mihi quaecumque sepulturae meae causa feram ex 'ornamentis lineas duas ex margaritis et uiriolas ex smaragdis': sed neque heredes neque maritus, cum humi corpus daret, ea ornamenta, quae corpori iussus erat[5] adici, dederunt: quaesitum est, utrum ad eam, cui ornamenta uniuersa reliquerat, pertineant an ad heredes. respondit non ad heredes, sed ad legatariam pertinere.

III.

DE LIBERATIONE LEGATA SEPA

1 ULPIANVS libro uicesimo primo ad Sabinum. Omnibus debitoribus ea quae [B. 44, 16, 1] S
1 debent recte legantur, licet domini eorum sint. Iulianus scripsit, si res pignori data legetur 31
debitori a creditore, ualere legatum habereque eum actionem, ut pignus recipiat, priusquam pecuniam soluat. sic autem loquitur Iulianus, quasi debitum non debeat lucrari: sed si alia testantis uoluntas fuit, et ad hoc peruenietur exemplo luitionis.

2 POMPONIVS libro sexto ad Sabinum. Heredem, damnatum a fideiussore non [B. 44, 16, 2] S
petere, a reo petere posse, sed a reo petere uetitum, si a fideiussore petat, reo ex testa- 36
1 mento teneri Celsus putat. Idem Celsus ait nullam dubitationem habere, quin herede petente a debitore uetito nec heres heredis petere possit.

3 ULPIANVS libro uicesimo tertio ad Sabinum. Liberationem debitori posse legari [B. 44, 16, 3] S
1 iam certum est. Sed et si chirographum quis decedens debitori suo dederit, exceptionem ei 40
2 competere puto, quasi pro fideicommisso huiusmodi datione ualitura. Iu- [Iul. D. 39, 6, 18, 2]
lianus etiam libro quadragesimo[6] digestorum scripsit: si quis decedens chirographum Seii Titio dederit, ut post mortem suam Seio det aut, si conualuisset, sibi redderet, deinde

F(WDEQICK)

---

[1] an ex auro *del.* [2] a *ins.* (*u. i.*) [3] in *ins.* [4] omnium? [5] iusserat? [6] sexagesimo (*Cuiacius propter l. c.*)?

---

4 ofilio F^1 5 uxori a uiro *WDEQICK* in domo mea *C* | soleba'n't *F* 11 atteius *Taur.* 15 com'm'iti F^1 20 quo] E^bC, quod *FWDE*^{a}*QIK* | consuebit F^1 27 here'de's F^2 33 quas'i' F^2 36 petere a'u'reo F^2
7 domo mea] *WDEIK*, domo meae *F*, in domo mea *C*, de mea domo *Q* 10 domo mea] *WEQIK*, domo meae *F*, domi mee *D*,

Titius defuncto donatore Seio dederit et heres eius petat debitum, Seius doli exceptionem
3 habet. Nunc de effectu legati uideamus. et si quidem mihi liberatio sit relicta, cum solus sim debitor, siue a me petatur, exceptione uti possum, siue non petatur, possum agere, ut liberer per acceptilationem. sed et si cum alio sim debitor, puta duo rei fuimus promittendi, et mihi soli testator consultum uoluit, agendo consequar, non ut accepto liberer, neetiam conreus ‖ meus liberetur contra testatoris uoluntatem, sed pacto liberabor. sed quid si socii fuimus? uideamus, ne per acceptilationem debeam liberari: alioquin, dum a conreo meo petitur, ego inquietor. et ita Iulianus libro trigesimo secundo digestorum scripsit, si
4 quidem socii non simus, pacto me debere liberari, si socii, per acceptilationem. Consequenter quaeritur, an et ille socius pro legatario habeatur, cuius nomen in testamento scriptum non est, licet commodum ex testamento ad utrumque pertineat, si socii sunt. et est uerum non solum eum, cuius nomen in testamento scriptum est, legatarium habendum, uerum eum quoque, qui non est scriptus, si et eius contemplatione liberatio relicta esset.
5 Utrique autem legatarii habentur et in hoc casu. nam et si quod ego debeo Titio sit eius legatum mei gratia, ut ego liberer, nemo me negabit legatarium, ut et Iulianus eodem libro scribit. et Marcellus notat utriusque legatum esse tam meum quam creditoris mei, etsi soluendo fuero: interesse enim creditoris duos reos habere.

4 Pomponius libro septimo ex Plautio. Quid ergo est, cum agere poterit[1] creditor ex testamento? non aliter heres condemnari debebit, quam si caueatur ei aduersus debitorem defensu iri. item agente debitore nihil amplius heres praestare debet, quam ut eum aduersus creditorem defendat. [B. 44, 16, 4]

5 Ulpianus libro uicesimo tertio ad Sabinum. Si quis reum habeat et fideiussorem et reo liberationem leget, Iulianus ibidem scripsit reum per acceptilationem liberandum: alioquin si fideiussorem coeperit conuenire, alia ratione reus conuenitur. quid tamen, si donationis causa fideiussor interuenit nec habet aduersus reum regressum? uel quid si ad fideiussorem pecunia peruenerit et ipse[2] reum dederit uice sua ipseque fideiusserit? pacto est reus liberandus. atquin solemus dicere pacti exceptionem fideiussori dandam, quae reo competit: sed cum alia sit mens legantis, alia[3] paciscentis, nequa-
1 quam hoc dicimus. Quod si fideiussori sit liberatio legata, sine dubio, ut et Iulianus scripsit, pacto erit fideiussor liberandus. sed et hic puto interdum acceptilatione liberandum, si uel
2 reus ipse uere fuit aut in eam rem socius reus. Idem Iulianus eodem libro scripsit, si filius familias debitor fuerit et patri eius fuerit liberatio relicta, patrem pacto liberandum esse, ne etiam filius liberetur. et parui, inquit, refert, si sit aliquid in peculio die legati cedente necne: securitatem enim pater per hoc legatum consequitur: maxime, inquit, cum rei iudicandae tempus circa peculium spectetur. huic patri similem facit Iulianus maritum, cui uxor post diuortium liberationem dotis legauit: nam et hunc, licet die legati cedente soluendo non sit, legatarium esse: et utrumque ait solutum repetere non posse. sed est uerius quod Marcellus notat patrem petere[4] posse (nondum enim erat debitor, cum solueret), maritum non posse, quod debitum soluit. patrem enim etsi quis debitorem existimauerit, at-
3 tamen loco esse condicionalis debitoris, quem solutum repetere posse non ambigitur. Sed si damnatus sit heres filium liberare, non adicit Iulianus, utrum acceptilatione filius an pacto sit liberandus: sed uidetur hoc sentire, quasi acceptilatione debeat liberari, quae res patri quoque proderit. quod optinendum est, nisi euidenter approbetur contrarium sensisse testatorem, id est ne filius ‖ inquietetur, non ne pater: tunc enim acceptilatione eum non
4 liberandum, sed pacto. Idem Iulianus scripsit, si pro filio pater fideiusserit eique liberatio sit legata, eum pacto liberandum quasi fideiussorem, non quasi patrem, et ideo de peculio

F(WDEQICK)

[B. 44, 16, 5]

[Epit. 19, 10]

[(Ep.)]

---

[1] coeperit (*Rob. Stephanus*)? [2] ipse] is? [3] legantis alia *del.* [4] repetere (*edd.*)?

---

3 possum] *WDEIC*, possim *FK* 4 per *om. F*[1] 5 non ut] ut non *F*[1] 7 ali'o'quin *F*[1] 9 consequente'r' *F*[2] 15 'a'ut ego *F*[1] 16 creditoris 'duos reos' mei *F*[1] 26 et] ut *F*[2] 36 et hu'n'c *F*[1]

posse conueniri. hoc ita demum putat, si dumtaxat quasi fideiussorem eum uoluit testator liberari: ceterum si et quasi patrem, et de peculio erit liberandus.

6 IAUOLENUS libro sexto epistularum. Post emancipationem uero filii eatenus [B. 44, 16, 6] *E
pater actionem habebit, quatenus aliquid ex peculio aut in rem uerso praestaturus est: id
1 enim legatorum nomine ad patrem pertinebit, quod eius intererit. Illud quaeri potest, an
eo quoque nomine pater ex testamento agere possit, ut etiam filius actione liberetur. qui-
busdam eo usque extendi actionem placebat, quia patris interesse uideatur, si peculium
filio post emancipationem concessisset, integrum ius[1] eius permanere. ego contra sentio:
nihil[2] quicquam amplius patri praestandum ex eiusmodi scriptura testamenti puto, quam
ut nihil ex eo, quod praestaturus heredi fuerit, praestet.

7 ULPIANUS libro uicesimo tertio ad Sabinum. Non solum autem quod debetur [B. 44, 16, 7] S
remitti potest, uerum etiam pars eius uel pars obligationis, ut est apud Iulianum tractatum
1 libro trigesimo tertio digestorum. Si is qui stipulatus[3] Stichum aut decem damnauerit he-
redem Stichum non petere, legatum ualere constat: sed quid contineat, uideamus. et Iu-
lianus scribit actionem ex testamento in hoc esse uideri, ut debitor accepto liberetur: quae
res utique debitorem et in decem liberabit, quia acceptilatio solutioni comparatur, et quem-
2 admodum, si Stichum soluisset, debitor liberaretur, ita et acceptilatione Stichi liberari. Sed
si debitorem decem damnatus sit heres uiginti liberare, idem Iulianus scripsit libro trige-
simo tertio nihilo minus esse liberandum decem: nam et si ei uiginti accepto ferantur, in
3 decem liberabitur. Sed si duobus heredibus institutis alterum ex his damnauerit creditori
soluere, ualet legatum propter coheredem eumque ex testamento acturum, ut creditori sol-
4 uatur. Liberatio autem debitori legata ita demum effectum habet, si non fuerit exactum
5 id a debitore, dum uiuat testator: ceterum si exactum est, euanescit legatum. Unde quaerit
Iulianus, si ab impuberis substituto sit liberatio relicta, deinde impubes exegerit quod de-
betur, an euanescat legatum. et cum constet pupillum in his, quae a substituto relinquuntur,
personam sustinere eius a quo sub condicione legatur, consequens est substitutum actione
6 ex testamento teneri, si pupillus a debitore exegerit. Idemque est et si pupillus non exe-
7 gerit, sed solummodo litem sit contestatus, teneri eum, ut remittat actionem. Nam et si
debitori liberatio sub condicione legata fuisset et uel lis fuisset contestata uel etiam ex-
actum pendente condicione, ex testamento actio maneret liberatione relicta[4].

8 POMPONIUS libro sexto ad Sabinum. Non solum nostrum debitorem, sed et [B. 44, 16, 8] S
1 heredis et cuiuslibet alterius ut liberetur[5], legare possumus. Potest heres damnari, ut ad
certum tempus non petat a debitore: sed sine dubio nec liberare[6] eum intra id tempus
2 debebit, et, si debitor decesserit, ab herede eius intra id tempus peti non poterit. Illud
uidendum est, an eius temporis, intra quod petere heres uetitus sit, uel usuras ‖ uel poenas f. 76
petere possit. et Priscus Neratius existimabat committere eum aduersus testamentum, si
3 petisset: quod uerum est. Tale legatum: 'heres meus a solo Lucio Titio ne petito' ad
heredem Lucii Titii non transit, si nihil uiuo Lucio Titio aduersus testamentum ab herede,
eo quod ab eo exigere debitum temptauit, sit commissum: quotiens enim cohaeret per-
sonae id quod legatur, ueluti personalis seruitus, ad heredem eius non transit, si non co-
4 haeret, transit. Si uerba liberationis in rem sint collata, pro eo est, quasi heres ab eo
debitore heredeque eius petere uetitus sit, ut adiectio heredis perinde nihil ualeat, atque
5 non esset ualitura ipsius debitoris persona non comprehensa. Is, qui reddere rationes
6 iussus sit, non uidetur satisfacere, si reliquum reddat non editis rationibus. Si heres ue-
titus sit agere cum eo, qui negotia defuncti gesserit, non uidetur obligatio ei praelegata[7],
quae dolo uel ex fraude eius qui negotia gesserit commissa sit, et testator id uidetur sen-
F(WDEQICK)

[1] ius *del.* [2] nihil] nec (*notis permutatis*)? [3] est *ins.* (*Hal.*) [4] perfecta? [5] liberetur] liberet heres (= ⁿ̄ʀ̄)? [6] liberare] interpellare (= ⁊ρєllarє)? [7] *requiritur* erepta *uel tale uocabulum*

1 si't' dumt. F^b 3 'a'emancipatione'm' $F^{b?}$ *om.* F^1 34 debebit] *FDIK*^{a}, cogitur *WECK*^{b}
16 liberauit *F* (*em.* f^1) 17 soluisse't' F^2 44 uide'a'tur F^b
18 scribsit F^1 22 debitori'l' legata F^b | ita

sisse. ideo si heres negotiorum gestorum egisset, agens procurator ex testamento
7 doli mali exceptione excludi potest. Et ei liberatio recte legatur, apud quem de
uel cui commodauero pignoriue dedero uel ei quem ex furtiua causa mihi dare op
9 ULPIANUS libro uicesimo quarto ad Sabinum. Si quis rationes exigere ue- [B.
tetur, ut est saepissime rescriptum, non impeditur reliquas exigere, quas quis se rel
et si quid dolo fecit qui rationes gessit. quod si quis et haec uelit remittere, it
legare: 'damnas esto heres meus, quidquid ab eo exegerit illa uel illa actione, id
'tuere' uel 'actionem ei remittere'.
10 IULIANUS libro trigesimo tertio digestorum. Si damnatus heres fuerit a [B.
fideiussore quidem non petere, quod autem reus debet, Titio dare, pacisci debe
fideiussore petat, et aduersus reum actiones suas praestare legatario: quemadmodum
tus heres, ne a reo petat, et damnatus dare quod fideiussor debet, et reo acceptu
et legatario litis aestimationem sufferre cogatur.
11 IDEM libro trigesimo sexto digestorum. Si debitor fideiussorem suum ab [B.
herede suo liberari iusserit, an fideiussor liberari debeat? respondit debere. item
tum est, an, quia mandati actione heredes tenerentur, inutile legatum *esset, quema*
inutile legatum est quod debitor creditori suo legat. respondit, quotiens debitor
suo legaret, ita inutile esse legatum, si nihil interesset creditoris ex testamento potiu
quam ex pristina obligatione. nam et si Titius mandauerit Maeuio, ut pecuniam
teret, deinde liberari eum iusserit a stipulatore, manifestum est, quantum intersit
soris liberari potius quam praestare ex stipulatu, deinde mandati agere.
12 IDEM libro trigesimo nono digestorum. Lucius Titius cum Erotem actorem [B.
haberet, codicillis ita cauit: 'Erotem liberum esse uolo: quem rationes reddere u
'temporis, quod erit post nouissimam meam subscriptionem'. postea uiuus Erotem
misit[1] in eodem actu habuit rationesque subscripsit usque in eum diem, qui fuit a
cissimos dies quam moreretur. heredes Lucii Titii dicunt quasdam summas et seruu
Erotem et postea liberum accepisse neque in eas rationes, quae a Lucio Titio sub
sunt, intulisse: quaero, an heredes ab Erote nihil exigere debent eius temporis, quo
Titius subscripsit. respondi Erotem ex ea causa quae proponeretur liberationem pet
posse, nisi et hoc specialiter ei remissum est.
13 IDEM libro octagesimo primo digestorum. Si creditor debitori, qui se ex- [B.
ceptione perpetua tueri poterat, legauerit quod sibi deberet, nullius momenti legat
at si idem debitor creditori legauerit, intellegendum erit exceptionem eum remitt
tori uoluisse.
14 ULPIANUS libro primo fideicommissorum. Idem est et si in diem debitor [B.
fuit uel sub condicione.
15 IDEM libro sexagesimo quarto ad edictum. Si quis in testamento damnatus [B.
est, ne a Titio debitore exigat, neque ipsum neque heredem eius potest conuenir
neque heredis heres agere neque ab heredis herede potest peti[2]. heredis autem here
damnari, ne exigat debitorem.
16 PAULUS libro nono ad Plautium. Ei cui fundum in quinquennium locaueram [B.
F(WDEQICK)

[1] et *ins.* [2] si quis in testamento damnatus est, ne a Titio debitore exigat, ne
redem eius potest conuenire neque heredis heres agere (*deletis glossis* neque ipsum
et neque ... peti)?

5 quas quis (qui *QK*) se (se *om. DI*) reli-
quauit (relinquauit *K*, relinquit *C*, al. reli-
querit *margo E*)] *libri:* ἂc (τὰc λοιπὰδαc) αὐτὸc
ὁ διοικητὴc ἐλοίπαcεν *B* (Πεῖρα) 16 inutile
legatum esset quemadmodum inutile legatum
est (leg. est inut. *W*)] *WDEIC*, inutile lega-
tum est *FK* 17 legat respondit (respondi F^2)
quotiens debitor creditori suo *cum suo loco
scripsisset* F^1, *in margine repetiit, mox*
F^2: *supplere uoluit corrector sine di*
quae paulo ante exciderunt (*u. ad u. 16*)
tionesquae *F* | di'c'em F^4 28 intulisse]
in'u'tilisse F^4, inutilis se *K*, inut
29 quae'ro' proponere'n'tur F^4 31 o
gesimo *F* 39 peti'ti' F^4

legatui quidquid eum mihi dare facere oportet oportebitue ut sineret heres sibi habere. Neratius Atilicinus, si heres prohiberet eum frui, ex conducto, si iure locationis quid retineret, ex testamento fore obligatum aiunt, quia nihil interesset, peteretur an retineret: totam enim locationem legatam uideri,

17 Iauolenus libro secundo Labeonis posteriorum. reliqua quoque: [1]in iudicio locationis uenire. [B. 44, 16, 17] *S

18 Paulus libro nono ad Plautium. Cassius. Etiam si habitatio eo modo legata esset, gratuitam habitationem heres praestare deberet. et praeterea placuit agere posse colonum cum herede ex testamento, ut liberetur conductione: quod rectissime dicitur. [B. 44, 16, 18] E

19 Modestinus libro nono regularum. Cum ita testemur: 'heres meus damnas esto liberare illum, quod is negotia mea gessit, et si quid eum mihi dare facere oportet, ab eo non exigere', damnatur heres nec creditas ab eo quoque pecunias exiget[2]. in simili autem legato uix est, ut de eo quoque legando pater familias senserit, quod seruis eius peculii nomine debetur. [B. 44, 16, 19] E

20 Idem libro decimo responsorum. 'Aurelio Sempronio fratri meo. Neminem molestari[3] uolo nomine debiti neque exigere aliquid ab eo, quamdiu uiueret, neque de sorte aut usurae nomine debiti: et absoluo ei et libero ex pignoribus eius domum et possessionem Caperlatam'. Modestinus respondit ipsum debitorem, si conueniatur, exceptione tutum esse: diuersum in persona heredis eius. Gaius Seius cum adoleuisset, accepit curatores Publium Maeuium et Lucium Sempronium. sed enim[4] idem Gaius Seius intra legitimam aetatem constitutus cum in fatum concederet, testamento suo de curatoribus suis ita cauit: 'quaestionem curatoribus meis nemo faciat: rem enim ipse tractaui'. quaero, an rationem curae heredes adulti a curatoribus petere possint, cum defunctus, ut ex uerbis testamenti apparet, confessus sit se omnem rem suam administrasse. Modestinus respondit, si quid dolo curatores fecerunt aut si quae res testatoris penes eos sunt, eo nomine conueniri eos posse. [B. 44, 16, 20] E

21 Terentius Clemens libro duodecimo ad legem Iuliam et Papiam. Si id quod mihi *deberes uel tibi uel alii legauero idque mihi* solueris uel qualibet alia ratione liberatus a me fueris, exstinguitur ‖ legatum. Unde Iuliano placuit et si debitori heres exstiterit creditor posteaque ipse creditor decesserit, legatum extingui: et hoc uerum est, quia confusione perinde exstinguitur obligatio ac solutione. Sed si sub condicione dato legato heres praeoccupauerit et exegerit debitum, aliud dici oportet, quia in arbitrio heredis esse non debet, ut quandoque condicione existente neque ipsi legatario debeatur legatum, si tum uiuat et capere possit, neque ei, ad quem hoc commodum peruenit, si legatarius capere non possit. [B. 44, 16, 21] Ef f. 77

22 Papinianus libro nono decimo quaestionum. 'Quod mihi Sempronius debet, peti nolo': non tantum exceptionem habere debitorem, sed et fideicommissum ut liberetur petere posse responsum est. P

23 Idem libro septimo responsorum. Procurator, a quo rationem heres exigere prohibitus eoque nomine procuratorem liberare damnatus est, pecuniam ab argentario debitam ex contractu, quem ut procurator fecit, iure mandati cogetur restituere uel actiones praestare. [B. 44, 16, 22] P

F(WDEQICK)

[1] *idem Graeci (u. i.)*: nam ea quoque *ins. (cf. u. 1)* [2] ne ab eo creditas quoque pecunias exigat? [3] *idem Graeci (u. i.)*: Aurelium Sempronium fratrem meum neminem molestare? [4] sed enim] dein?

1 oportuitue F^1 5 reliqua quoque (quae *WCK*) in iudicio locationis (legationis K^e) uenire] *sic libri cum Graecis:* λοιπὰὲc ὁμοίωc εἰc τὴν ἐκμίcθωcιν κατaφέροντaι *B (Tipuc.)* 15 aurelio ... 16 uolo] τῷ ἀδελφῷ μου· οὐδένα βούλομαι ἐπαχθῶc προcενεχθῆναι *B (Tipuc.)* 17 usurae *F nec quicquam emendatum* | debeb'iti F^2 18 caperlat'h'am F^2 20 sed enim] *FDK*, fedarium *WEI*, sedarium *C* 21 concideret F^1 27 si id (id *om. IC*) quod mihi deberes (debes *IC*) uel (uel *om. I*) tibi uel alii leganero idque mihi solueris] *DEIC*, si quod mihi debere uel solueris *W*, si id quod mihi solueris *FQK*

24 IDEM libro octauo responsorum. Cum heres rogatur debitorem suum libe- B. 44, 16, 23
rare, de eo tantum cogitatum uidetur, quod in obligatione manserit: itaque si quid ante tabulas apertas fuerit solutum, ad causam fideicommissi non pertinebit. quod autem post tabulas apertas ante aditam hereditatem ab eo, qui uoluntatem defuncti non ignorauit, fuerit exactum, dolo proximum erit ideoque repeti potest.

25 PAULUS libro decimo quaestionum. Legaui Titio quod mihi debetur uel ad- B. 44, 16, 24
iecta certa quantitate siue specie uel non adiecta, aut ex contrario aeque cum distinctione, ueluti 'Titio quod ei debeo' uel ita 'Titio centum quae ei debeo': quaero, an per omnia requirendum putes, an debitum sit. et plenius rogo quae ad haec spectant attingas: cottidiana enim sunt. respondi: si is, cui Titius debebat, debitum ei remittere uoluit, nihil interest, heredem suum iussit ut eum liberaret an prohibeat eum exigere: utroque enim modo liberandus est debitor et utroque casu competit ultro ad liberandum debitori actio. quod si etiam centum aureorum uel fundi debiti mentionem fecit, si quidem debitor fuisse probetur, liberandus est: quod si nihil debeat, poterit dici quasi falsa demonstratione adiecta etiam peti quod comprehensum est posse. sed[1] poterit hoc dici si ita legauit: 'centum aureos, quos mihi debet' uel 'Stichum, quem debet, heres meus damnas esto non petere'. quod si sic dixit: 'heres meus centum aureos, quos mihi Titius debet, damnas esto ei dare', etiam illud temptari poterit, ut petere possit quasi falsa demonstratione adiecta: quod mihi nequaquam placet, cum dandi uerbum ad debitum referre se testator existimauerit. contra autem si debitor creditori leget, nullam utilitatem uideo, si sine quantitate leget. sed et si id demonstret, quod debere se confitetur, nulla utilitas est nisi in his speciebus, in quibus emolumentum debiti ampliatur. quod[2] si centum aureos, quos se debere dixit, legauit, si quidem debet, inutile est legatum, quod si non fuit debitor, placuit utile esse legatum: certa enim nummorum quantitas similis est Sticho legato cum demonstratione falsa: idque et diuus Pius rescripsit certa pecunia dotis acceptae nomine legata.

26 SCAEUOLA libro quarto responsorum. Tutor decedens aliis heredibus scriptis B. 44, 16, 25
‖ pupillo suo, cuius tutelam gessit, tertiam partem bonorum dari noluit, si heredibus suis tutelae causa controuersiam non fecerit, sed eo nomine omnes liberauerit: pupillus legatum praetulit et postea nihilo minus petit quidquid ex distractione aliaue causa ad tutorem suum ex tutela peruenerit: quaero, an uerbis testamenti ab his exactionibus excludatur. respondit, si prius, quam condicioni pareret, fideicommissum percepisset et pergeret petere id, in quo contra condicionem faceret, doli mali exceptionem obstaturam: nisi paratus esset, quod ex causa fideicommissi percepisset, reddere: quod ei aetatis beneficio indulgendum est.

27 TRYPHONINUS libro octauo disputationum. Uideamus, si ei, cum quo de B. 44, 16, 26
peculio actio erit, liberatio testamento legata sit, an, si die, quo legata cedere solent, nihil in peculio sit, legatarii loco habetur? atquin nondum debitor fuit, nec procedit, ut emolumentum aliquid ex legato ad eum perueniat nisi propter spem futuri peculii. numquid ergo in pendenti sit, an legatarius fuerit, perinde atque si qua alia causa spem legati dubiam faceret?

28 SCAEUOLA libro sexto decimo digestorum. Aurelius Symphorus fideiusserat B. 44, 16, 27
pro tutore quodam et decedens[3] eisdem pupillis legauit in haec uerba: 'Arellio Latino et 'Arellio Felici singulis quina, cum quis eorum quattuordecim annorum fuerit: ad quod 'tempus praestari eis uolo singulis alimentorum nomine menstruos denarios senos et uestiarii nomine annuos denarios uiginti quinque. quo legato contenti esse debetis, quando 'tutela uestra non minimo damno rationem meam adflixerit. a uobis autem, heredes mei, 'peto, ne quid ex ratione tutelae ab his exigere uel ab hoc legato eorum retinere uelitis'.

F(WDEQICK)

---

[1] *u. 14* poterit dici quasi falsa ... *u. 15* posse sed] inutile legatum est, certe (*quae leguntur repetita ex u. 18 expulerunt genuina*)? [2] quod] quare? [3] *idem Graeci* (ἐγγυησάμενος ἐπίτροπον), *requiruntur talia:* Aurelius Symphorus tutor datus filiis eius pro quo fideiusserat decedens

8 gentum F^2 17 'da'mnas F^b 36 sint F quod magis est DCK^b 41 hac F 42 quod] 37 fu't'uri (*sic*) F^b 39 faceret] $FEIK^e$, faceret quos F^1

quaesitum est, si heres eius ex causa fideiussionis aliquid praestiterit, an[1] herede filiorum eius, pro quo fideiusserat, repetere possit. respondit uerbis quae proponerentur id solum uideri heredum fidei commissum, ne exigerent, quod ex ratione tutelae, quam ipse Symphorus administrauerat, ab Arelliis sibi deberetur. Testamento facto debitoribus liberationem reliquerat, post inciso lino et recognito testamento aliud testamentum fecit, in quo repetit legatum his uerbis: 'quibusque legata in eo testamento quod incideram dedi, omnia rata esse et quaequae scripta sunt uolo'. quaesitum est, adita ex sequenti testamento hereditate an debitores, quibus priori testamento liberatio relicta erat, consequi possint, ut etiam eius quantitatis nomine, quam post prius testamentum debere coeperant, liberarentur, et si ab his heredes petere coeperint, an doli mali exceptione summouerentur. respondit non liberari. Titius Seio debitori suo ita legauit: 'do lego Seio denarios decem: item dono illi, quidquid sortis et usurarum nomine mihi debebat'. praeterea generaliter damnauit heredes fideique eorum commisit, uti darent restituerent unicuique, quidquid ei legasset. postea Seius aliam praeterea pecuniam a Titio mutuatus est. quaero, an haec quoque pecunia, quae post testamentum factum data esset Seio, legata intellegitur. respondit, cum in praeteritum tempus uerba collata proponerentur, non esse posterius credendum legatum. Titius testamento facto et filiis heredibus institutis de patre tutore suo quondam facto ita locutus est: 'Seium patrem meum liberatum || esse uolo ab actione tutelae'. f. 78 quaero, haec uerba quatenus accipi debent, id est an pecunias, quas uel ex uenditionibus rerum factis aut ex nominibus exactis in suos usus conuertit uel nomine suo faenerauit, filiis et hēredibus testatoris nepotibus suis debeat reddere. respondit eum, cuius notio est, aestimaturum. praesumptio enim propter naturalem affectum facit omnia patri uideri concessa, nisi aliud sensisse testatorem ab heredibus eius approbetur. Maeuia testamento suo alterum ex heredibus suis actione tutelae uoluit liberari his uerbis: 'rationem tutelae, quam egit Iulius Paulus cum Antistio Cicerone, posci ab eo nolo eoque nomine causa omni liberatum esse uolo': quaero, an, si qua pecunia ex tutela apud eum remansit, peti ab eo possit. respondit nihil proponi, cur pecunia, quae pupillae est et apud tutorem posita maneret, legata uideretur. Testamento ita scripserat: (Scaeu.) Titio adfini meo, quidquid mihi quacumque ex causa debebat, remitti uolo eoque amplius decem do': codicillis ita scripsit: 'Titio hoc amplius adfini et debitori meo usuram pecuniae, quam mihi debet, ab herede meo donec aduiuet: quod si exigere ultra uoluntatem meam putauerit, eius sortis usuram eidem Titio ab heredibus meis donec uiuit praestari uolo'. quaesitum est, cum augendi potius quam minuendi testator uoluntatem habuerit, an heredes ex causa fideicommissi Titio teneantur, ut eum omni debito liberent. respondit secundum ea quae proponerentur uideri minutum legatum, quod primo dederat. Legatum est testamento hoc modo: 'Seio concedi uolo, quidquid mihi ab eo debitum est uel fidem meam pro eo obligaui': quaero, utrum id solum, quod testamenti facti tempore debebatur, legatum sit, an etiam, si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit, legato cedat. respondit uideri omnem obligationem eius debiti per fideicommissum solui uoluisse. Sticho testamento manumisso fundum instructum et (Scaeu.) alia legauit et haec uerba adiecit: 'quem rationem reddere ueto, quia instrumenta penes se habet': quaesitum est, an Stichus reliqua, quae ex administratione actus debuerat, reddere debuerit. respondi Stichum eo nomine non teneri. CLAUDIUS: nemo enim ex seruitutis actu post libertatem tenetur et consultatio ad ius debiti relata fuerat: retineri ergo *F(WDEQICK)*

(Scaeu. R. l. III l. 31 § 2 h. t.)

(Scaeu. R. l. III l. 31 § 4 h. t.)

[1] ab *ins.* (*u. i.*) [2] creditum? [3] CLAUDIUS *ins.* (*Schulting*) [4] tutoribus ab *ins.*

1 est *bis* F^a | an] *FK*, an ab *WDEQIC* 7 quaequ'a'e F^b 11 do'lo' lego F^2 12 dono illi] FE^1, do illi DE^2ICK, doli *W* 19 berba *F*| quae *om.* F^1 20 faenerabit F^1 22 pacit F^1 23 approbetur *F* 24 ex heredibus] *sic FDEICK* 26 egit iuli'an'us F^b 31 debe'ba't F^{b1} 32 eius sortis usuram] *quasi esset* ipsam sortem (καὶ τὸ κεφάλαιον αὐτό) *uerterunt Graeci, cum non intellegerent usura* (*non usuris*) *pecuniae significari usionem, non fenus itaque hoc uoluisse testatorem, si heres is, cui Titii debitum adsignatum esset, id ab eo uiuo exegisset, heredes obligari, ut eandem sortem iisdem condicionibus Titio restituant: cf.* § 8 34 fideicommis'sa'i *F*

8 reliqua possunt cum peculio aut ex eo deduci, si legatum est. 'Centum, quae apud Apro-
'nianum deposita habeo, apud ipsum esse uolo, donec filius meus ad annos uiginti perue-
'nerit, eiusque pecuniae usuram exigi ueto'. quaesitum est, an ex causa fideicommissi
Apronianus consequi possit, ne ante tempus a testatore praescriptum ea summa ab eo
9 exigatur. respondit secundum ea quae proponerentur consequi posse. Filias heredes
scripserat, quarum fidei commisit in haec uerba: 'ne a Gaio Seio rationes actus rei meae
'quae per mensam eius siue extra mensam in diem mortis meae gesta est, exigatis eoque
'nomine eum liberetis'. quaesitum est, cum uniuersas rationes in diem mortis iste admi-
nistrauerit et per mensam suam et quae extra administrabantur, an ad rationes reddendas
heredibus teneatur. respondit liberationem quidem secundum ea quae proponerentur lega-
tam esse, sed quatenus praestanda sit, ex qualitate disceptationis iudicem aestimaturum.
10 Eum, qui tutelam ipsius administrauerat, ‖ et fratrem suum et alios quosdam scripsit he-
redes et tutori legauit, quae impenderat in se et fratrem ipsius, decem: quaesitum est, an
utile esset in persona eius fideicommissum. respondit, si id dederit per fideicommissum
11 quod debebatur, peti non posse. Idem quaesiit, si in tutoris persona inutile esset, an in
persona fratris utile uideretur, quoniam illi proficeret, cuius et ipsius[1] tutelam administrasset.
12 respondit fratri utiliter esse legatum, cum suo debito liberetur. Idem quaesiit, si tutor
amplecteretur fideicommissum ita, ut quibusdam stari uellet uerbis testamenti, in quibusdam
autem recedat, quod minorem quantitatem sumptuum dicat fideicommisso contineri quam
ipse erogauerat, an audiri deberet. respondit non impediri eum scriptura testamenti, quo
13 minus omne, quod sibi deberi probasset, petere posset. Quidam [Scaeu. R. I. III D. 32, 93, 1]
ita legauit: 'Semproniae uxori meae reddi iubeo ab heredibus meis quinquaginta ea,
'quae mutua acceperam [2]chirographo particulatim in negotia mea': quaesitum est, an, si
uere uxoris debitor fuerit, fideicommissum constiterit. respondit, si debita fuissent, nullum
14 esse fideicommissum. Idem quaesiit, an, si hanc pecuniam ut debitam apud iudicem
petierit et uicta fuerit, an fideicommissum peti possit. respondit secundum ea quae pro-
ponuntur posse ex causa fideicommissi peti, quod apparuisset non fuisse ex alia causa
debitum. (Scaeu.)

29 PAULUS libro sexto ad legem Iuliam et Papiam. Si is, qui duos reos pro- [B. 44, 16, 28]
mittendi habet, damnauerit heredem, ut utrosque liberet, si alter ex his capere non possit
nec socii sint, delegari debebit is qui nihil capit ei cui hoc commodum lege competit:
cuius petitione utrumque accidit, ut et hoc commodum ad eum perueniat et is qui capit
liberetur. quod si socii sint, propter eum qui capax est et ille capit per consequentias
liberato illo per acceptilationem: id enim eueniret, etiamsi solum capacem liberare
iussus esset.

30 IDEM libro decimo quaestionum. Petitor uel possessor damnauit heredem [B. 44, 16, 29]
suum, ne centumuirale iudicium exerceat: de effectu legati quaeritur. et dictum ita de-
mum utile uideri legatum esse, si malam causam aduersarius testatoris habuit, ut litigante
herede uinci debuerit: tunc enim non tantum litis emolumentum, sed etiam sumptus heres
legatario praestare cogitur. nam in bona causa nihil uidetur esse in legato nec propter
sumptus, quod quidam existimauerunt.

31 SCAEVOLA libro tertio responsorum. Creditor debitori legauit ita: 'Gaio [B. 44, 16, 30]
'Seio, quidquid mihi sub pignore hortorum suorum debuit, ab heredibus meis dari uolo':
quaero, cum testator uiuus a Seio aliquid recepit, an id ex causa legati peti possit.
respondit secundum ea quae proponerentur non posse. idem repetiit et ait item testatorem
ante factos codicillos, quibus legauit, paene omnem pecuniam sortis et usurarum recepisse,
ita ut modicum sortis et usurarum debeatur, et quaesiit, an ei repetitio competeret propter

F(WDEQICK)

[1] is *ins.* [2] sine *ins.*

6 meae] mei F^1 8 administrauerit *F* 9 et quae] ea quae F^2 18 in quisdam *F (em. f)* 21 probasse *F* 24 fuissent] *DIC,* fuisset *FE,* *om. inter alia K* 37 exerc'e'at F^2 | dictum] dictum est F^2 46 recepisse ... 47 usurarum *om.* F^1 47 re'pe'titio F^2

uerba ad praeteritum relata 'quidquid mihi debuit'. respondit: prius quidem secundum ea quae proponerentur recte responsum est[1], uerum posterius[2] propter ea, quae in tempore adderentur, ita ab iudice aestimandum, ut inspiceret, obliuione pecuniae solutae, aut quod eo inscio numerata esset, id fecisset, an consulto, quod quantitatem quondam debitam, non ius liberationis dare uoluisset. Inter cetera liberto ita legauit: 'et si ‖ quid me uiuo f. 79 gessit, rationes ab eo exigi ueto'. quaeritur, an chartas, in quibus rationes conscriptae sunt, item reliquas secundum accepta et expensa heredibus reddere debeat. respondit ea de quibus quaereretur posse heredem uindicare, id autem, quod conseruis, qui remanent in hereditate, crediderit et in rem domini uersum esset, desisse in reliquis esse. [(B) Titia, quae duos tutores habuerat, ita cauit: 'rationem tutelae [Scaeu. Dig. l. XVI l. 28 § 4 h. t. meae, quam egit Publius Maeuius cum Lucio Titio, reposci ab eo nolo': quaeritur, an, si qua pecunia apud eum ex tutela remansit, peti ab eo possit. respondit nihil proponi, *cur* pecunia, quae pupillae esset et apud tutorem remaneret, legata uideretur. Item [(Scaeu.) quaeritur, an contutor liberatus uideretur. respondit contutorem non liberari. 'Gaio Seio optime merito hoc amplius lego concedique uolo neque ab [Scaeu. Dig. l. XVI l. 28 § 6 h. t. eo peti neque ab heredibus eius, quidquid mihi aut chirographis aut rationibus debitor est uel quidquid a me mutuum accepit uel fidem meam pro eo obligaui'. quaero, utrum id solum, quod eo tempore, quo testamentum fiebat, debebatur, legatum sit an et si quid ex ea summa usurarum nomine postea accessit legato cedat. respondit secundum ea quae proponerentur uideri omnem obligationem Seio eius debiti per fideicommissum solui uoluisse. Item quaeritur, si postea nouatione facta et ampliata summa coeperit debere, an id, quod ex uetere contractu debebatur, nihilo minus in causa legati duret et[3] an uero nouatione facta quasi nouus debitor ampliatae summae possit conueniri. respondit id dumtaxat legatum uideri quod tunc debuisset, si tamen mansit in ea uoluntate testator, quae tunc fuisset.

IIII.

℞ DE ADIMENDIS UEL TRANSFERENDIS LEGATIS UEL FIDEICOMMISSIS ℞ *SEPA*

1 PAULUS libro tertio ad Sabinum. Qui actu legato iter adimat, nihil adimit, [B. 44, 17, 1 *S* quia numquam actus sine itinere esse potest.

2 POMPONIUS libro quinto ad Sabinum. Fundo legato adimi ita potest: [B. 44, 17, 2 *S* 'fundum illi praeter usum fructum neque do neque lego', ut usus fructus in legato relin-
1 2 quatur. Sed et fructus adimi potest, ut proprietas relinquatur. Item pars fundi legati adimi potest.

3 ULPIANUS libro uicesimo quarto ad Sabinum. Si quis ita legauerit: 'Titio [B. 44, 17, 3 *S* 'fundum do lego: si Titius decesserit, Seio heres meus dare damnas esto', recte translatum legatum uidetur. sed et si iam mortuo eo, cui legatum erat, easdem res transtulerit, Sem-
1 pronio debetur[4]. Si quis Titio legauerit sic: 'Titio dato aut, si Titius ante decesserit quam accipiat, Sempronio dato'[5], secundum meram suptilitatem utrique obligatum uideri heredem, id est et Sempronio et heredi Titii. sed si quidem mora Titio ab herede facta est, ad heredes eius legati exactio transmittitur Sempronio repellendo: sin autem nulla mora intercesserit, tunc Sempronius legatum accipit, et non Titii heredes. sed si ante diem legati
2 cedentem decesserit Titius, soli Sempronio debetur legatum[4]. Idem dicendum est et fidei-

F (WDEQICK)

---

[1] est *del.* [2] posterius *del.* [3] et *del.* [4] sed et si ... debetur *collocandum post* legatum u. 43 (*Menge*) [5] et post diem legati cedentem Titius decesserit *ins.*

---

3 oblibione $F^{2?}$ 5 dari $F^{2?}$ | quid'e'me uiuo F^{a} 12 cur] $WD^{b}E^{b}K^{b}$ *cum loco gemino et* B (*Tip.*): ἀπαιτεῖται χρήματα τὰ μείναντα παρ' αὐτῷ τῆς ἐπιτροπῆς, cur non $FD^{a}ICK^{a}$, cum E^{a} 15 leg'at'o F^{b} 21 facta et am 'et am'pliata F^{2} 27 de adimentis *ind.* F^{1} | uel fideicommissis *om. ind. F* 30 nunquam F^{1} 33 sed ... relinquatur *bis* F^{1}

commissa hereditate puero data aut, si ante restitutam decessisset, matri eius relicta: ut, si puer ante diem legati cedentem decessisset, matri debeatur, si postea, ad pupilli heredes
3 fideicommissum trans‖mittatur utpote re ipsa mora subsecuta. Sed et cum quis ita legasset: 1
'heres meus Titio dato: si non dederit, Sempronio dato', ita demum Sempronio debetur, si
4 dies eius in persona Titii non cessisset. Si quis ita legauerit: 'heres meus Titio fundum 1
'dato et si Titius eum fundum alienauerit, heres meus eundem fundum Seio dato', oneratus est heres: non enim a Titio[1] fideicommissum relictum est, si alienasset fundum, sed ab herede ei legatum est. heres igitur debebit doli exceptione posita prospicere sibi cautione
5 a Titio de fundo non alienando. Si quis plus quam dedit ademerit, ademptio nalet, ueluti
6 si quis uiginti legauerit et quadraginta ademerit. Si loci usum fructum leget testator et iter adimat, non ualet ademptio nec uitiatur legatum: sicuti qui proprietatem fundi legat,
7 iter adimendo legatum non minuit. Si duobus Titiis separatim legauerit et uni ademerit nec appareat, cui ademptum sit, utrique legatum debetur, quemadmodum et in dando, si
8 non appareat cui datum sit, dicemus neutri legatum. Si Titio fundus pure eidemque sub condicione legatus sit, deinde postea ademptum sit sic: 'Titio fundum, quem sub condi-'cione legaui, heres meus ne dato', ex nulla datione debetur, nisi specialiter dixerit pure
9 eum legatum uelle accipere. Condicio legati an adimi possit uel hereditatis uel statuliberi, uidendum. et Iulianus scribit in statulibero detractam condicionem non repraesentare libertatem. Papinianus quoque libro septimo decimo quaestionum scribit generaliter condicionem adimi non posse: nec enim datur, inquit, condicio, sed adscribitur: quod autem adscribitur, non potest adimi, sed quod datur. sed melius est sensum magis quam uerba amplecti et
10 condiciones sicut adscribi, ita et adimi posse. Cum Titio centum testamento legasset et eidem codicillis ita legasset: 'Titio quinquaginta dumtaxat nec amplius heres meus dato',
11 non amplius quinquaginta legatarium petiturum. Non solum autem legata, sed et fideicommissa adimi possunt et quidem nuda uoluntate. unde quaeritur, an etiam inimicitiis interpositis fideicommissum non debeatur: et si quidem capitales uel grauissimae inimicitiae intercesserint, ademptum uideri quod relictum est: sin autem leuis offensa, manet fideicommissum. secundum haec et in legato tractamus doli exceptione opposita.

4 IDEM libro trigesimo tertio ad Sabinum. Quod si iterum in amicitiam redie- B. 44, 17, 4
runt et paenituit testatorem prioris offensae, legatum uel fideicommissum relictum redintegratur: ambulatoria enim est uoluntas defuncti usque ad uitae supremum exitum.

5 GAIUS libro secundo ad edictum urbicum. Sicut adimi legatum potest, ita B. 44, 17, 5
et ad alium transferri, ueluti hoc modo: 'quod Titio legaui, id Seio do lego': quae res in personam Titii tacitam ademptionem continet.

6 PAULUS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Translatio legati fit quat- B. 44, 17, 6
tuor modis: aut enim a persona in personam transfertur: aut ab eo qui dare iussus est transfertur, ut alius det: aut cum res pro re datur, ut pro fundo decem aurei: aut quod
1 pure datum est, transfertur sub condicione. Sed si id, quod a Titio dedi, a Maeuio dem, quamuis soleant esse duo eiusdem rei debitores, tamen uerius est hoc casu ademptum esse legatum: nam cum dico: 'quod Titium dare damnaui, Seius damnas esto dare', uideor di-
2 cere, ne Titius det. ‖ Item si pro fundo decem legentur, quidam putant non esse ademptum prius legatum: sed uerius est ademptum esse: nouissima enim uoluntas seruatur.

7 ULPIANUS libro uicesimo quarto ad Sabinum. Quod si alii legetur sub con- B. 44, 17, 7
dicione, quod alii pure datum est, non plene recessum uidetur a primo, sed ita demum, si condicio sequentis exstiterit: ceterum si hoc animo fuerit testator, ut omnimodo recessum a primo putauerit, dicendum erit a primo ademptum legatum.

F(WDEQICK)

---

[1] Seio *ins.*

---

4 dato ita demum sempronio *om.* F^1 5 titio 'dato' fundum dato F^{1b} 11 nec] *DEQICK*, ne *F* 13 debe'be'tur F^{a1} 14 neutri] *FD*^{1}*CK*, utrique *WE* (*marg.* P[isis] neutrique) I^1 *propter D. 34, 5, 10 pr.* 23 d'em'umtaxat F^2 30 te-stator'em prior'is F^2 31 supr'a'emum F^2 37 aurei] aut ei F^1

8 Iulianus libro trigesimo secundo digestorum. Et ideo si uno testatore mortuus fuerit *S** is, in quem translatum legatum fuerit, nihilo magis ad eum, a quo translatum fuerit, pertinebit.

9 Vlpianus libro quinto disputationum. Cum centum, quae quis pure reliquit, B. 44, 17, 8 *S* condicione adiecta iterum eidem legauit, si quidem quasi aliam hanc summam esse uoluit, et quod pure relictum est statim debebitur et quod sub condicione adscriptum est, si condicio exstiterit. quod si eandem summam mutata uoluntate sub condicione reliquit, pura datio condicionalis effecta uidebitur. quare si in eodem testamento, in quo centum adscripserat, postea quinquaginta reliquerit, si quidem alia uoluit esse haec quinquaginta, centum quinquaginta debebuntur, sin uero quinquaginta tantum deberi uoluit, quinquaginta tantum debebuntur. idem est et si in codicillis id fuerit factum.

10 Iulianus libro trigesimo septimo digestorum. Si legatum pure datum Titio B. 44, 17, 9 *S* adimatur sub condicione et pendente condicione Titius decesserit, quamuis condicio defecerit, ad heredem Titii legatum non pertinebit: nam legatum cum sub condicione adimitur, perinde est, ac si sub contraria condicione datum fuisset. Quod ita legatum est: Titio decem heres meus dato: si Titio non dederit, eadem decem Sempronio dato', si moriatur Titius ante diem legati, Sempronius legatum utiliter petet: translatum enim legatum intellegi debebit.

11 Idem libro quinquagesimo quarto digestorum. Qui hominem legat et Stichum B. 44, 17, 10 *S* adimit, non peremit legatum, sed extenuat,

12 Vlpianus libro quinquagesimo ad Sabinum. ut Stichum legatarius eligere B. 44, 17, 11 *S** non possit.

13 Marcianus libro sexto institutionum. Diui Seuerus et Antoninus rescripserunt, cum testator postrema scriptura quaqua ratione motus pessimum libertum esse adiecisset, ea quae priore scriptura ei relicta fuerant adempta uideri. B. 44, 17, 12 *S*

14 Florentinus libro primo institutionum. Legata inutiliter data ademptione B. 44, 17, 13 *S* non confirmantur, ueluti si domino herede instituto, seruo pure legatum sub condicione adimatur: nam pure legatum si sub condicione adimatur, sub contraria condicione datum intellegitur et ideo confirmatur[1]. ademptio autem, quo minus, non quo magis legatum deberatur, interuenit. Quibus ex causis datio legati inutilis est, ex isdem causis etiam ademptio inefficax habetur, ueluti si uiam pro parte adimas aut pro parte liberum esse uetes.

15 Paulus libro singulari de adsignatione libertorum. Cum seruus legatus a B. 44, 17, 14 *S* testatore et alienatus rursus redemptus sit a testatore, non debetur legatario opposita exceptione doli mali. sane si probet legatarius nouam uoluntatem testatoris, non submouebitur.

16 ‖ Idem ex libro singulari de iure codicillorum. Nihil interest, inducatur B. 44, 17, 15 *Sf* f. 80' quod scriptum est an adimatur.

17 Celsus libro uicesimo secundo digestorum. Nihil prohibet priorem scriptu- B. 44, 17, 16 *E* ram posteriore corrigere commutare rescindere.

18 Modestinus libro octauo differentiarum. Rem legatam si testator uiuus B. 44, 17, 17 *E* alii donauerit, omnimodo exstinguitur legatum. nec distinguimus, utrum propter necessitatem rei familiaris an mera uoluntate donauerit, ut, si necessitate donauerit, legatum de-

F(WDEQICK)

[1] et ideo confirmatur *del., nisi plura exciderunt*

7 ex's'titerit F^2 8 adscripserant *FK* 14 adimitur ... 15 condicione *bis* F^1 17 ante diem legati cedentem *aut legerunt aut cogitatione suppleuerunt Graeci uertentes* πρὸ τῆς προχωρήσεως *B* (*Tip.*) 25 priori F^a 26 primo] undecimo F^1, xii *K*, *om. W* 27 si domino herede instituto seruo pure legatum sub condicione adimatur nam pure legatum si sub condicione adimatur] F^1, si (*om. D*) seruo a (a *om. D*) domino herede instituto pure legatum si (si *om. DIC*) sub condicione adimatur nam pure legatum si sub condicione adimatur F^2WDK, *et sic, sed om. extremis* nam ... adimatur, *EQIC* 28 nam] *quasi esset* quamquam, *uerterunt Graeci:* κἂν κεκανόνισται τὴν αἱρετικὴν ἀφαίρεσιν εἰσάγειν ληγάτου ὑπὸ τὴν ἐναντίαν αἵρεσιν *B* (*Tip.*) 30 h'isdem $F^{2?}$ 34 summouebitur F^2 40 propter necessitatem rei familiaris] ἐξ ἀνάγκης *et mox p. 168, 2* in necessitatibus] ἄκων *Graeci: at de donatore agitur non coacto, sed paupere*

beatur, si nuda uoluntate, non debeatur: haec enim distinctio in donantis munificentiam non cadit, cum nemo in necessitatibus liberalis exsistat.

19 IDEM libro undecimo responsorum. Modestinus respondit, si adimendo legatum, quod Maeuio relictum sit, fideicommissum ab eo datum defunctus reuocare noluit, heredes ex causa fideicommissi conueniri posse recte probari. B. 44, 17, 18 E

20 POMPONIUS libro primo ad Quintum Mucium. Licet transferam legatum in eum, cum quo nobis testamenti factio non est, siue in seruum proprium, cui sine libertate legauero, licet eis non debeatur, nec illi tamen debebitur, cui fuerit ademptum. B. 44, 17, 19 E

21 LICINNIUS RUFINUS libro quarto regularum. Legatum nulli alii adimi potest quam cui datum est: quapropter si filio aut seruo alieno legatum fuerit, domino aut patri legatum adimi non potest. B. 44, 17, 20 Ef

22 PAPINIANUS libro sexto responsorum. Ex parte heres institutus etiam legatum acceperat: eum testator inimicitiis grauissimis persecutus, cum testamentum aliud facere instituisset neque perficere potuisset, praeteriit. hereditariae quidem actiones ei non denegabuntur, sed legatum si petat, exceptione doli mali submouebitur. B. 44, 17, 21 P

23 IDEM libro septimo responsorum. Pater inter filios facultatibus diuisis filiam ex ratione primipili commodorum trecentos aureos accipere uoluit ac postea de pecunia commodorum possessionem parauit. nihilo minus fratres et coheredes sorori fideicommissum praestabunt: non enim absumptum uidetur, quod in corpus patrimonii uersum est. cum autem inter filios diuiso patrimonio res indiuisas ad omnes coheredes pertinere uoluisset, ita possessionem ex commodis comparatam diuidi placuit, ut in eam superflui pretii filia portionem hereditariam accipiat: hoc enim eueniret in bonis pecunia relicta. B. 44, 17, 22 P

24 IDEM libro octauo responsorum. Legatum sub condicione datum cum transfertur, sub eadem condicione transferri uidetur, si non condicio priori personae cohaereat: nam si quis uxori sublatis liberis legauerit, repetita condicio non uidebitur, quae fuit in 1 persona mulieris necessaria[1]. Pater hortos instructos filiae legauit: postea quaedam ex mancipiis hortorum uxori donauit. siue donationes confirmauit siue non confirmauit, posterior uoluntas filiae legato potior erit: sed etsi non ualeat donatio, tamen minuisse filiae legatum pater intellegitur. B. 44, 17, 23 P

25 IDEM libro nono responsorum. Alteri ex heredibus praeceptionem praedii dedit: mox alteri praestari aduersus debitorem[2] actiones ad eum finem mandauit, quo praedium fuerat comparatum. cum postea praedio distracto citra ullam offensam eius, qui praeceptionem acceperat, pretium in corpus patrimonii redisset, non esse praestandas actiones coheredi respondi. B. 44, 17, 24 P

26 ‖ PAULUS libro nono quaestionum. Si, seruo cum libertate dato legato, et[3] alienato adimatur libertas, quamuis alieno inutiliter adimatur, tamen legatum ad emptorem non peruenturum: et merito: constitit enim ademptio, quia possit redimi, sicut datio, cum in eum confertur, qui testamenti faciendi tempore fuit testatoris, deinde alienato codicillis 1 libertas datur. Quid ergo, si eum, quem liberum esse quis iusserat, manumiserat uiuus, deinde codicillis libertatem ei ademerit? uideamus, an perdiderit legatum uana ademptio libertatis. quod quidam putant: sed superuacua scriptura non nocet legato. B. 44, 17, 25 P l. 81

27 IDEM libro uicesimo primo quaestionum. Seruus legatus est et ei aliquid si alienato eo adimatur quod ei legatum est, ualet ademptio, quia et legatum potest 1 procedere, si redimatur. Seruo legato[4] et inter uiuos manumisso si legatum adimatur, *F(WDEQICK)* B. 44, 17, 26 P

---

[1] *supple sic fere:* quae fuit in personam mulieris [collata, legato translato in sororem aliamue mulierem] necessariam [2] *idem Graeci* (χρεώστου ἀγωγήν): debitores? [3] ei? [4] dato ei legato *ins.* (*u. i.*)

---

1 munificentia *F* 4 fideicommisum *F* 8 eis] *F*[1]*IK cum B* (*Tip.*): οὐχ ἁρμόζει αὐτοῖς, εἰ *F*[2]*DEC* 22 accipiet *F* 27 don. confirmauit] *FI*[a], don. testamento conf. *WDEQI*[1]*CK*[1], *om. inter alia K*[a] 32 offensum *F*[a] 42 seruus] *FI*, si seruus *WDEQCK* 44 *quasi esset* seruo legato dato ei legato *uerterunt Graeci:* ἐὰν οἰκέτῃ ληγατεύσω καὶ αὐτὸν τὸν οἰκετὴν ἑτέρῳ ληγατεύσω (*Tip.*): *quod commode additur* (*cf. u. 42*), *quamquam potest cogitatione suppleri*

nullius momenti ademptio est: igitur legatum, quod ipsi datum est, capiet. nam etsi rursus in seruitutem ceciderit, non tamen legatum eius resuscitabitur: nouus enim uidetur homo esse.

28 Ualens libro quinto fideicommissorum. Si tibi certam rem legauero et ro- [B. 44, 17, 27] *P*
gauero te, ut eam Titio restitueres, deinde eandem rem tibi fideicommisero nec rogauero te, ut alii eam praestares, quaeritur, an in tua potestate sit ex causa fideicommissi eligere, ut fideicommissum non praestes. et magis posteriorem scripturam testamenti placuit spectari.

29 Paulus libro tertio sententiarum. Libertus, qui in priore parte testamenti [B. 44, 17, 28] *Pf*
legatum acceperat et ingratus postea eadem scriptura a testatore appellatus est, commutata uoluntate actionem ex testamento habere non potest.

30 Scaeuola libro uicesimo digestorum. Alumnae suae plura legauerat: quae- [B. 44, 17, 29] *A*
dam ex his abstulit, quaedam ut praestarentur, ab herede suo petit, in quibus et uiginti dari noluit his uerbis: 'hoc amplius do lego darique uolo uiginti auri libras' et adiecit: 'fideique tuae, Atti, committo, ut in primis Semproniam sororem tuam pro tua pietate et regere et tueri uelis, et, si putaueris eam ad bonam uitae consuetudinem reuersam, ita uiginti auri libras ei reddere, cum morieris. interim tamen reditus eius, id est usuras semisses ei praestes'. postea codicillis ad Maeuium legatarium easdem uiginti libras auri transtulit et fidei eius commisit in haec uerba: 'uiginti libras auri, quas testamento Semproniae alumnae meae reliqui, eas dari uolo Maeuio cautionibus interpositis, ut ex ea summa eidem Semproniae, quamdiu aduixerit, praestet menstruos denarios quinque et uestiarii nomine denarios centenos uicenos quinos, idque fidei uestrae committo: certa sum autem te, Maeui, pro tua pietate petiturum ab herede tuo, ut uoluntas mea in persona alumnae meae duret'. quaesitum est, an Maeuius legatarius cogendus sit post mortem suam uiginti libras auri Semproniae restituere, sicut rogatus fuerat Attius heres. respondit secundum ea quae proponerentur uiginti quidem auri libras non cogendum praestare, sed alia, quae ab
1 eo alumnae relicta sunt, deberi et a Maeuio et ab herede eius, donec uiuit alumna. Titia testamento Seiam libertam eandemque collactaneam ex parte duodecima heredem instituerat, Pamphilo liberto suo praedia per fideicommissum dedit, in quibus et ϲύγκτηϲιν praediorum quae appellabatur circa Colonen: eidem liberto postea per epistulam[1] alias etiam res donauit, in quibus de Seia et Pamphilo ita est locuta: 'Τιτία ‖ τοῖϲ κληρονόμοιϲ μου χαίρειν. f. 81′
βούλομαι βέβαια εἶναι τὰ ὑποτεταγμένα, ὅϲα ἔφθαϲα εἰϲ τὸ ὄνομα τὸ Παμφίλου πεποιηκέναι. ἐὰν Ϲεία ἡ ϲύντροφόϲ μου κληρονόμοϲ μὴ γένηται, ἐξ οὗ γέγραφα αὐτὴν μέρουϲ, βούλομαι αὐτῇ δοθῆναι τὴν ϲύγκτηϲιν τὴν περὶ Κολώνην'. quaesitum est, cum Seia liberta omissa parte hereditatis ei testamento adscripta ex codicillis fideicommissum, id est ϲύγκτηϲιν circa Colonen, eligat, an, si Pamphilus ex causa fideicommissi eadem praedia uindicet, doli mali exceptione summoueri debeat. respondit translatum uideri fideicommissum praediorum, id est ϲύγκτηϲιν
2 quae est circa Colonen, in Seiam libertam. Ab heredibus petierat, ut, si in prouincia decessisset, sexaginta Lucio Titio darentur, ut is corpus eius curaret in patriam reportari, et adiecerat haec uerba: 'cui concedi uolo, si quid ex ea pecunia supererit'. eadem die codicillos ad heredes suos ita scripserat: 'peto a uobis, ut, siue in prouincia siue in uia aliquid mihi humanitus acciderit, corpus meum curetis et[2] in Campania et[2] in monumentum filiorum meorum reportare'. quaesitum est, an id, quod superfuerit ex sexaginta, a
3 Lucio Titio tacite ademerit. respondit ademptum uideri. Qui filias ex disparibus portio-

F(WDEQICK)

[1] per litteras? [2] et *del.*

5 tibi — fideicommissero *F* 7 non praestes] *D*, non praestet *FQ*, non praestares *K*, praestares *FC*, iam praestares *E*[b]?*I*[b], *inc. E*[a] 10 postea *F*[b] 21 aduixerit *F*[b] 24 meae *F*[1] 27 attī maeuio *F*[b] 29 colonem *F* 32 τὸ παμφ.] του παμφ. *Taur.* 39 sexaginta *F*[2] | lucio titio] *IK*, lucio uno *C*, lucio titi *F*[b], lucio *WDE* 41 bobis *F*[1] 42 in monumentum] homonumentum *F*[1] 43 a] *FDEK, om. WIC* 44 tacite ademerit *F*[2] | respondit *bis F*[1]

nibus testamento heredes instituerat, paene omnium bonorum suorum eodem testar diuisionem fecit, deinde haec uerba adiecit: 'τὰ δὲ λοιπὰ πάντα τῶν ὑπαρχόντων μου, ὁ 'καὶ τὰ τῆς κληρονομίας βάρη ἔσται μόνων τῶν δύο μου θυγατέρων Πρίμης καὶ Σεκούν 'τῆς ἐξ αὐτῶν περιούσης'. postea codicillis longe aliam diuisionem fecit bonorum inter dem, inter quas et testamento diuiserat, quaedam tamen nulli nominatim dedit. quae est, an Prima et Secunda filiae ex uerbis testamenti consequi possint, ut solae habea quae nominatim nulli relicta sunt in diuisione, quae nouissima a patre facta est. resp
4 non a tota uoluntate recessisse uideri, sed his tantum rebus quas reformasset. Cum apertas tabulas testamenti Priscillianus uixerit, de cuius legato portioneque hereditatis epistula ita cauerat: 'quoniam cognoui Priscillianum filium meum in extremis esse, i 'simum et piissimum duxi portionem eius hereditatis, quam ei testamento dederam, l 'Mariano fratri meo et Ianuario marito meo aequis portionibus: et si quid ei amplius 'ueram, ut si quid ei humanitus contigerit, do lego[1] darique eis uolo': postea ex e infirmitate Priscillianus decessit. quaesitum est, an legatum quoque eius ad Ianuariu Marianum ex causa fideicommissi pertineat. respondit posse uideri, si decessisset ex firmitate, omnimodo et legatum ad eos de quibus quaereretur transtulisse.

31 Scaeuola libro quarto decimo digestorum. Filio ex parte heredi instituto B. 44, duos fundos cum mancipiis et instrumento omni legauit: idem uxori plura legata et s Stichum et Damam legauit: sed cum in altero ex fundis filio praelegatis cognouisset cum non esse, Stichum misit et tam rei rusticae quam rationibus fundi praefecit: quae est, Stichus utrum ad uxorem an ad filium pertineret. respondit, cum memor erat e quae testamento cauisset, Stichum his praediis, in quae translatus est, actorem ceder
1 uxorem posse Stichum ex fideicommissi causa petere. Matri suae heredi ex parte insti quattuor praedia legauit et fidei eius com]misit, ut ex his duo socero restitueret: d codicillis socero ademit fideicommissum: quaesitum est, an nihilo minus ex praelega
2 ad matrem pertineret. respondi nihil proponi, cur ad matrem[2] pertinerent. Seia testam suo legauit auri pondo quinque: Titius accusauit eam, quod patrem suum mandasset ficiendum: Seia post institutam accusationem codicillos confecit nec ademit Titio pri legatum et ante finem accusationis decessit: acta causa pronuntiatum est patrem Titi lere Seiae non interceptum. quaero, cum codicillis legatum, quod testamento Titio de non ademerit, an ab heredibus Seiae Titio debeatur. respondit secundum ea quae pro
3 rentur non deberi. Filiae, quam in potestate habebat, inter cetera legauit peculium: post factum testamentum pecuniam a debitore filiae exegit et in suam rationem conu quaero, an filia eo nomine cum heredibus patris agere possit. respondit, si probare adimendi animo factum, agere posse.

32 Uenuleius libro decimo actionum. Detrahere legatis uel adicere, si nihil B. 44, praeter pecuniam numeratam legatum sit, promptum est: cum uero res corporales
1 uenient, et scriptura difficilior fit et obscura portio. Cum libertas adimitur, legata relicta nihil attinet adimi.

F(WDEQICK)

---

[1] ut et si quid ei amplius legaueram, eisdem, si quid ei humanitus contigerit, do l
[2] non *ins.* (*u. i.*) [3] Titio priuigno *ins.*

---

1 heredes] heres *F*: κληρονόμους ἔγραψα *B* 6 filia *FDEICK* 17 scaeuola] idem F^2 18 seruos 'sit' stichum F^1 22 actorem cedere] *FDCK*, non posse recedere *W*, acto non posse cedere E^a, non posse cedere E^1, a testatore cedere *I* 26 nihil proponi cur (tur K^a, cur *om.* *W*) ad matrem pertinerent (pertineret *DEC*, pertinere *W*)] *FWDEICK*: ἡ μήτηρ μου αὐτὸ λαμβάνει *B* (*Tip.*): *tionem excidisse uiderunt iam Faber et S ting aliique* (*cf. D. 31, 17 pr. 60. 34, 9,* 27 accusabit F^1 30 interceptum] *FK* teremptum *DIC*, intereptum *E* 34 pr *F*, probetur *WDEQCK*, probet *I* 37 ter] *EICK*^{2}, propter *FWDK*^{a}: ἔνθα νομι ἐληγατεύθη *B* (*Tip.*) | pro'm'ptum F^1

V.

℟ DE REBUS DUBIIS ℟

PSEA

1 PAPINIANUS libro septimo responsorum. Fundum Maeuianum aut Seianum Titio legauerat, cum uniuersa possessio plurium praediorum sub appellatione fundi Maeuiani rationibus demonstraretur. respondi non uideri cetera praedia legato uoluisse defunctum cedere, si fundi Seiani pretium a fundi Maeuiani pretio non magna pecunia distingueretur. B. 44, 18, 1 P

2 IDEM libro nono responsorum. Ciuibus ciuitatis legatum uel fideicommissum datum ciuitati relictum uidetur. B. 44, 18, 2 P

3 PAULUS libro quarto decimo quaestionum. In ambiguo sermone non utrumque dicimus, sed id dumtaxat quod uolumus: itaque qui aliud dicit quam uult, neque id dicit quod uox significat, quia non uult, neque id quod uult, quia id non loquitur. B. 44, 18, 3 P

4 (5) IDEM libro nono decimo responsorum. Paulus respondit: cum nomen fideicommissarii testamento adscriptum non sit, nulli personae neque certae neque incertae datum fideicommissum uideri indubitatum est. B. 44, 18, 4 P

5 (6) GAIUS libro primo fideicommissorum. Quidam relegatus facto testamento post heredis institutionem et post legata quibusdam data ita subiecit: 'si quis ex heredibus ceterisue amicis, quorum hoc testamento mentionem habui, siue quis alius restitutionem mihi impetrauerit ab imperatore et ante decessero, quam ei gratias agerem: uolo dari ei qui id egerit a ceteris heredibus aureos tot'. unus ex his, quos heredes scripserat, impetrauit ei restitutionem et antequam id sciret, decessit. cum de fideicommisso quaereretur, an deberetur, consultus Iulianus respondit deberi: sed etiam si non heres uel legatarius, sed alius ex amicis curauit eum restitui, et ei fideicommissum praestari. Si tibi et postumo suo uel alieno hereditatem restituere quis rogauerit B. 44, 18, 5 P

6 (7) MARCIANUS libro tertio fideicommissorum. uel ex parte te et ex parte postumum heredem instituisset legatumue similiter uel fideicommissum dedisset, B. 44, 18, 6 P

7 (8) GAIUS libro primo fideicommissorum. ‖ utrum ita postumus partem faciat, si natus sit, an et si natus non sit, quaeritur. ego commodius dici puto, si quidem natus non est, minime eum partem facere, sed totum ad te pertinere, quasi ab initio tibi solido relicto: sin autem natus fuerit, utrosque accipere quantum cuique relictum est, ut uno nato pars tibi dimidia debeatur, duobus natis tertia tibi debeatur, tribus natis, quia trigemini quoque nascuntur, quarta debeatur. et nostra quidem aetate Serapias Alexandrina mulier ad diuum Hadrianum perducta est cum quinque liberis, quos uno fetu enixa est. sed tamen quod ultra tres nascitur, fere portentosum uidetur. Cum quidam pluribus heredibus institutis unius fidei commississet, ut, cum moreretur, uni ex coheredibus, cui ipse uellet, restitueret eam partem hereditatis, quae ad eum peruenisset: uerissimum est utile esse fideicommissum: nec enim in arbitrio eius qui rogatus est positum est, an omnino *F(WDEQICK)* Ποπ. 1, 1 sch. 3. B. 44, 18, 7 P f. 82'

---

6 pr'a'etium F^1 | non magna pecunia distingueretur] *FDEICK cum B (Tip.)*: εἰ ἡ τιμὴ τοῦ Ἑρμογενιανοῦ ἀγροῦ (= *fundi Seiani*) μὴ πάνυ αὐτοῦ (τοῦ Γρηγοριανοῦ, *id est Maeuiani*) ὑπερέιχε, distingueretur (*om. rel.*) *W* 13 *inter l. 3 et 4 ins.* Idem l. ii resp. (l. ii resp. *Ott. solus, qui liber praeterea in hac quidem parte inscriptiones non habet plenas, om. etiam K inscriptiones praeterea hic habens plenas*). Paulus respondit (respondit *om. DE*, loquitur resp. *K*) id quod conditionis implendae causa (in cassa implende *E*) dandum est sine dubio certis et incertis (et inc. *om. E*) personis dari (dare *C*) debere (deberi *D*), ut fideicommissi petitio possit competere *DE* (*ubi additur inter* idem *et* paulus *in ipso textu:* lex ista non est Pisis) *ICK Ott. 1600, om. FWQ. neque agnoscunt excerpta Tipucitiana, quae capita per se plena raro omittunt. numeri Graecorum in hoc quoque titulo uariant: nam in locis quos ad marginem laudauimus l. 15 citatur sub numero eodem, l. 7 sub numero l. 8, l. 26 sub numero l. 25. adsunt ad ea uerba glossae Rogerianae in E, item in cod. Lips. 874 Hugolinianae, quarum prima haec est:* 'hec lex non est in pandecta Pisis' 17 e's't F^1 | ceteris'q'ue F^2 20 impetra-u'e'it F^1 25 te et ex parte *om.* F^1EK: ἢ γράψω σε μετὰ κυοφορουμένου κληρονόμον *B (Tip.)* 31 tertia 'a' tibi F^1 35 commis's'isset F^1

uelit restituere, sed cui potius restituat: plurimum enim interest, utrum in potestate eius, quem testator obligari cogitat, faciat, si uelit dare, an post necessitatem dandi solius distri-
2 buendi liberum arbitrium concedat. Quaesitum est, si[1] coheredes ex disparibus partibus scripti sint, utrum partem suam in uiriles partes restituere singulis debeat an pro portionibus hereditariis, ex quibus heredes scripti sint. et placuit, si testator ita restitui iussisset partem, si aliquam pecuniam dedissent, si quidem aequas partes iussi fuerint dare, conueniens uideri esse etiam ex fideicommisso aequas partes eis restitui oportere: si uero dispares in ea pecunia distribuenda significauit testator, ut uideantur hereditariis portionibus congruere, consentaneum esse etiam fideicommissum pro hereditariis partibus eis restitui debere.

8 (9) PAULUS libro secundo sententiarum. Si inter uirum et uxorem donatio facta fuerit, priore defuncto cui donatum est ad eum res redit qui donauerat[2]: quod si simul tam is cui donatum est quam is qui donauerit[3], quaestionis decidendae gratia magis placuit ualere donationem, eo maxime, quod donator non superuiuat, qui rem condicere possit.

9 (10) TRYPHONINUS libro uicesimo primo disputationum. Qui duos impuberes B. 44, 18, 8 filios habebat, ei qui supremus moritur Titium substituit: duo impuberes simul in naue perierunt: quaesitum est, an substituto et cuius hereditas deferatur. dixi, si ordine uita decessissent, priori mortuo frater ab intestato heres erit, posteriori substitutus: in ea tamen hereditate etiam ante defuncti filii habebit hereditatem. in proposita autem quaestione ubi simul perierunt, [4]quia, cum neutri frater superstes fuit, quasi utrique ultimi decessisse[5] sibi uideantur? an uero neutri, quia comparatio posterioris decedentis ex facto prioris mortui sumitur? sed superior sententia magis admittenda est, ut utrique heres sit: nam et qui unicum filium habet, si supremum morienti substituit, non uidetur inutiliter substituisse: et proximus adgnatus intellegitur etiam qui solus est quique neminem antecedit: et hic
1 utrique, quia neutri eorum alter superstes fuit, ultimi primique obierunt. Cum bello pater cum filio perisset materque filii quasi postea mortui bona uindicaret, adgnati uero patris,
2 quasi filius ante perisset, diuus Hadrianus credidit patrem prius mortuum. Si cum filio suo libertus simul perierit intestati[6], patrono legitima defertur hereditas, si non probatur
3 superuixisse patri filius: hoc enim reuerentia patronatus suggerente dicimus. Si maritus et uxor simul perierint, stipulatio de dote ex capitulo 'si in matrimonio mulier decessisset'
4 habebit locum, si non probatur illa superstes uiro fuisse. Si Lucius Titius cum filio pubere, quem solum testamento scriptum heredem habebat, perierit, intellegitur superuixisse filius patri et ex testamento heres fuisse, et filii hereditas successoribus eius defertur, nisi contrarium approbetur. quod si impubes cum patre filius perierit, creditur pater superuixisse, nisi et hic contrarium approbetur.

10 (11) ULPIANUS libro sexto disputationum. Si fuerit legatum relictum ex cognatis B. 44, 18, 9 meis qui primus Capitolium ascenderit, si simul duo uenisse dicantur nec apparet, quis prior uenerit, an impedietur legatum? uel ei qui monumentum fecerit, et plures fecerint? uel ei qui maximus natu est, et duo pares aetate sint? sed et si legatum Sempronio amico fuerit relictum, et duo sint aequa caritate coniuncti? sed et si duobus hominibus eiusdem nominis fuerit legatum, puta Sempronii, mox Sempronio ademptum sit nec appareat, cui

F(WDEQICK)

---

[1] coheredibus quis partem suam restituere iussus sit et *ins. secundum Graecos* (*u. i.*) [2] superstite eo qui matrimonii tempore donauerat, ante decedente cui fuerat donatum, id quod donatum est penes donatorem remanet *Paulus 2, 23, 5 is quem habemus* [3] defunctus erit *ins.* [4] utrum utrique substitutus heres erit *ins.* (*similiter Arndts*) [5] nec successisse *ins.* (*Krueger*) [6] intestato?

---

1 restituas F^1 3 concedit F^2 | si coheredes ex disparibus partibus scripti sint (sin't' F^1)] ἐὰν τοῖς αὐτοῦ συγκληρονόμοις ἀξιώσω αὐτὸν ἀποκατασταθῆναι καὶ ὧσιν ἐξ ἀνίσων μερῶν *B* (*Tipuc.*) 5 here'de's F^{21} 6 fueri'n't F^1 12 tam 'e'is F^1 20 decessisse sibi] *FK*, sibi decessisse *DEC*, decessisse *I* 22 heres sit nam et qui 'e' unicum filium habet si sup'p're-mum *suppl.* F^2, homo *pro his* F^1 23 no uidetur *F* 24 h'u'ic F^1 30 e's't F^1 31 superstes 't' uiro F^1 40 hominibus] F^2DE, *om.* F^1QICK: ὑὸ τισὶν ὁμωνύμοις ληγατεύσας *B* (*Tipuc.*) 41 sempronii's' F^2

ademptum sit: utrum datio in utriusque persona infringitur an ademptio nulla est, quaeri potest. item si ex pluribus seruis eiusdem nominis uni uel quibusdam libertas relicta est. et uerius est in his omnibus etiam[1] legata et libertates impediri, ademptionem autem in
1 utrumque[2] ualere. Plane si ita libertatem acceperit ancilla: 'si primum marem pepererit, libera esto' et haec uno utero marem et feminam peperisset: si quidem certum est, quid prius edidisset, non debet de ipsius statu ambigi, utrum libera esset nec ne, sed nec filiae: nam si postea edita est, erit ingenua. sin autem hoc incertum est nec potest nec per subtilitatem iudicialem manifestari, in ambiguis rebus humaniorem sententiam sequi oportet, ut tam ipsa libertatem consequatur quam filia eius ingenuitatem, quasi per praesumptionem priore masculo edito.

2) IULIANUS libro trigesimo sexto digestorum. Quotiens libertis usus fructus legatur et ei, qui nouissimus superuixerit, proprietas, utile est legatum: existimo enim omnibus libertis proprietatem sub hac condicione 'si nouissimus superuixerit' dari. B. 44, 18, 10 S

3) IDEM libro quinquagesimo digestorum. Quotiens in actionibus aut in exceptionibus ambigua oratio est, commodissimum est id accipi, quo res de qua agitur magis ualeat quam pereat. B. 44, 18, 11 S

(14) IDEM libro singulari de ambiguitatibus. Si is qui ducenta deposuit ita leget: 'Seio cum ducentis quae apud eum deposui trecenta lego', singulae summae separate quidem certam habent demonstrationem, coniunctione uero tali incidunt in ambiguitatem. sed dicendum est non trecenta, sed quingenta deberi, quia duae summae iunguntur. B. 44, 18, 12 S

1 Si quis leget: 'fundum Seianum heres meus Attio cum Dione Maeuii seruo dato', dubitatur quidem, Dioni quoque fundus legatus sit an Dio cum fundo legatus sit. sed magis dicendum est non solum fundum, sed etiam seruum Dionem esse legatum, maxime si nullas
2 iustas causas habuit Dioni legandi. Cum ita stipulationem concipimus: 'si hominem aut[3] fundum non dederis, centum dari spondes'? utrumque est faciendum, ne stipulatio committatur, id est siue alterum siue neutrum factum sit, tenebit stipulatio. idemque est euidenter, cum propositis specialiter pluribus rebus, quas fieri uolumus, ita stipulamur: 'si quid eorum factum non erit': ueluti 'Stichum et Damam et Erotem sisti? si quis eorum non steterit, ‖ decem dari'? necesse est enim omnes esse sistendos, ut stipulationi satisfiat. f. 83'
uel ut propius accedamus, fingamus ita stipulationem factam: 'si Stichum et Damam et Erotem non sisteris[4], decem dari'? neque enim dubitabimus, quin aeque omnes sisti oporteat.
3 Utrum ita concipias stipulationem 'si illud aut illud factum non erit' an hoc modo *F(WDEQICK)*

[1] etiam] et? [2] in utrumque] neutrimque (*cf. 34, 4, 3, 7*)? [3] et (*u. i.*)? [4] stiteris (*Hal.*)?

4 ancilla acceperit F^{m} 5 hae'c' F^{2} 6 ambig'u'i F^{21} 7 'a'edita F^{1} 18 summa'e' F^{2} | separatae *F* 19 coniunctione'm' F^{1} 24 aut] *FDEICK cum B*: τόδε ἢ τόδε, et *W* 28 'h'erotem F^{2} 31 'h'erotem F^{2} | dubitauimus F^{1} 32 utrum ita *seq.*] *locum conclamatum admissis emendationibus supra scriptis sic paulo posse explicari. utrum ita concipias stipulationem 'si Stichum aut Damam non steteris' an ita 'si Stichum et Damam non steteris' (= si quid eorum factum non erit), hoc interest, quod ubi alterum solum sistas, quamquam uerum est Stichum aut Damam te stitisse et defecit ita prioris stipulationis condicio, non ideo tamen uerum est Stichum et Damam te stetisse siue, quod idem est, aut Stichum aut Damam [debuit dicere 'neque Stichum neque Damam', cf. § 6, sed illud praetulit propter oppositorum aequabilitatem] te non stetisse itaque impleta est condicio stipulationis posterioris. nam simul ea possunt esse uera 'Stichum aut Damam te stitisse'* et aut [= neque] *Stichum aut* [= neque] *Damam te non stetisse', quamuis inter se contraria sunt uel potius uidentur esse. ut hic duae orationes pugnantia continentes simul uerae sunt, ita duae orationes pugnantia continentes simul possunt falsae esse. nam 'omnes liberos impuberes decessisse' et 'omnes puberes decessisse' aeque falsum erit, si alii eorum decesserint impuberes, alii puberes* | non erit an] 'hic *non* deest in quibusdam libris et ideo planissime littera ii (= secunda) legi potest, quod placet R(ogerio) et P(lacentino). H(ugolinus)'. *cod. Lips. 874, ubi affertur deinde scholium Rogerii hoc quod nos damus ex codd. EI correctis quibusdam ex Hugolino:* 'Ex his apparet superius *non* esse superfluum et sic forte scribendum questionis huius inicium, ut inter se contrarie sint istarum quas proposuit stipulationum conceptiones, scilicet ita si illud aut illud factum non est et si quid eorum factum erit. ita enim demum unius effectus erit neutrum, alterius utrumque fieri ..... R(ogerius)'. 'Ponas in principio affirmatiuis

'si quid eorum factum non erit, quae ut fierent, comprehensa sunt', hoc interest, quod, quamuis altero facto uerum sit hoc aut illud uere factum esse, non ideo tamen uerum erit hoc aut illud factum non esse. nam simul ea possunt esse uera, quamuis inter se contraria sunt, quia cum significatio non ex uniuerso, sed ex aliquo sumitur, si ueri aliquid inde sit[1], ueram efficit totam orationem: sicut e contrario duae orationes pugnantia continentes simul falsae sunt[2], ueluti si qui liberorum partim puberes, partim impuberes decesserint, nam[3] et hoc falsum erit omnes impuberes decessisse et illud omnes puberes decessisse. id accidit, quia significatio sumitur ex uniuerso, in quo si aliquid falsum est, totam orationem falsam efficit. animaduertendum igitur est, quid sit, de quo quaeritur. nam cum ita concipio 'si illud aut illud non fuerit', quaeri debet, an aliquid factum non sit: [4]illius effectus hic est, ut neutrum fiat, huius autem, ut utrumque fiat: nec in illo prodest aliquid non
4 fecisse, si aliquid factum sit, neque in hoc aliquid fecisse, si aliquid factum non sit. Proinde si quis ita interroget: 'eorum quid, quae obiciuntur tibi, fecisti'? ille neget, hoc ex-
5 primat[5]: 'eorum quid, quae obiciuntur, non feci', id est 'nihil horum feci'. Si quis autem plura in stipulatum deducat, quorum unum fieri uelit, ita comprehendere debet: 'illud aut
6 illud fieri spondes? si nihil eorum factum erit, tantum dabis'? Item si pater familias in testamento ita scripserit: 'si quis mihi filius aut filia genitur, heres mihi esto: si mihi filius 'aut filia heres non erit, Seius heres esto', non satis uoluntatem suam declarauit, si non aliter extraneum heredem esse uolet, quam si neque filius neque filia heres sit: hoc enim modo concipi oportet: 'si mihi neque filius neque filia heres erit'. potest autem interdum superior scriptura esse necessaria, si quis, cum filium et filiam habeat, utrumque heredem instituere uelit, sed siue alter heres futurus sit, extraneum miscere, siue neuter, extraneum substituere. sed procliuior est sententia testatoris sic esse interpretanda[6], ut, siue filius siue filia nati ei fuerint, extraneus non admittatur, nisi specialiter hoc testator expresserit.

14 (15) MARCIANUS libro sexto institutionum. Si quis ita scripserit: 'illis, qui testa- [B. 44, 18, 13
'mentum meum signauerint, heres meus decem dato', Trebatius utile legatum esse putat: quod Pomponius uerius esse existimat, quia ipsum testamentum confirmatur testibus adhibitis, quod uerum esse existimo.

15 (16) IDEM libro secundo regularum. Quaedam sunt, in quibus res dubia est, [B. 44, 18, 14
sed ex post facto retro ducitur et apparet, quid actum est. ut ecce si res legata fuerit et deliberante legatario eam rem heres alii tradiderit: nam si quidem uoluerit legatarius habere legatum, traditio nulla est, si uero repudiauerit, ualet. tantundem est et si pecuniam hereditariam legatam crediderit heres: nam si quidem non repudiauerit legatarius, alienam pecuniam credidit, si uero repudiauerit, suam pecuniam credidisse uidetur. [BS. 23, 1, 8 sch. 1
quid ergo, si consumpta fuerit pecunia? utique idem erit ex euentu dicendum.

16 (17) ‖ IDEM libro tertio regularum. Quod de pariter mortuis tractamus, et in [B. 44, 18, 15
aliis agitatum est. ut ecce si mater stipulata est dotem a marito mortua filia in matrimonio sibi reddi et simul cum filia perit, an ad heredem matris actio ex stipulatu competere[7]?

F(WDEQICK)

---

[1] inde sit] insit? [2] sunt *del.* [3] nam *del.* [4] cum ita concipio 'si illud et illud factum non fuerit', quaeri debet, an utrumque factum sit *ins.* [5] exprimit (*edd.*)? [6] uerba *ins.* [7] *quaedam exciderunt ad hunc modum:* an ad heredem matris actio ex stipulatu [transmittitur, cui filia post matrem mortua non potest actio ex stipulatu] competere

---

uerbis, in fine negatiuis et ita omnia sunt in pace. Dominus autem R(ogerius) et quidam alii sapientes abradere uolunt istud *non* quod ponitur iuxta uerbum *erit* et ponunt id iuxta uerbum *fierent* et ita legebant: *eorum factum erit quae ut non fierent comprehensa sunt.* sed certe istud est plus quam grossissimum et absonum nec credendum est hoc uoluisse Iulianum subtilissimum ... praeterea quae fuisset dubitatio, utrum differentia esset inter hunc et illum [*immo* hoc et illud]? uilissimus homo poterat uidere istud'. *Anon. recitat. cod. Paris. 4601 f. 63 (apud Sauignium in hist. iur. 3, 739), qui uidetur errasse de Rogerii emendatione. ex meis nullus omittit uocabulum* non *neque ante prius neque ante posterius* erit *nec magis inserit ante* fierent 7 pubere's' F^2 8 quo s'i' aliquid F^2 17 fili'a' genitur F^1 19 sit] sin F^1 37 filia 'perita' in matrimonio F^1 38 competere] *FWQICK,* competeret *D,* compĕt *E*: οὐ παραπέμπει (*is qui dotem dedit*) τὴν ἐπερώτησιν τοῖς κληρονόμοις αὐτοῦ *B* (*Tip.*)

et diuus Pius rescripsit non esse commissam stipulationem, quia mater filiae non superuixit. Item quaeritur, si extraneus, qui dotem stipulatus est, simul cum marito decesserit uel cum ea, propter quam stipulatus esset, an ad heredem suum actionem transmittat.

(18) PAULUS libro duodecimo ad Plautium. Idem est, si dos uxori praelegata[1] sit et simul cum marito perierit. B. 44, 18, 16 *E

(19) MARCIANUS libro tertio regularum. Sed et in illo quaeritur, si pariter pupillus et qui ei substitutus erat frater necessarius decesserit, an frater fratri exsistat heres an contra: uel si duo inuicem necessarii substituti sunt et una perierint, an heredes exstitisse uideantur: uel alter alteri (hoc est[2] si inuicem) hereditatem rogati fuerint restituere. in quibus casibus si pariter decesserint nec appareat, quis ante spiritum emisit, non uidetur alter alteri superuixisse. Sed et circa legem Falcidiam, si dominus cum seruis simul uita functus sit, serui, quasi in bonis eius mortis tempore fuerint, non computantur. B. 44, 18, 17 S

(20) ULPIANUS libro uicesimo quinto ad Sabinum. Si cognatis legatum sit et hi[3] cognati quidem esse desierunt, in ciuitate autem maneant, dicendum deberi legatum: cognati enim testamenti facti tempore fuerunt. certe si quis testamenti facti tempore cognatus non fuit, mortis tempore factus est per adrogationem, facilius legatum consequitur. Si quis cognationi leget, idem est atque si cognatis legasset. B. 44, 18, 18 Sf*

(21) PAULUS libro duodecimo ad Plautium. Cum senatus temporibus diui Marci permiserit collegiis legare, nulla dubitatio est, quod[4], si corpori cui licet coire legatum sit, debeatur: cui autem non licet si legetur, non ualebit, nisi singulis legetur: hi enim non quasi collegium, sed quasi certi homines admittentur ad legatum. B. 44, 18, 19 E

(22) IDEM libro quarto decimo ad Plautium. Ubi est uerborum ambiguitas, ualet quod acti est, ueluti cum Stichum stipuler et sint plures Stichi, uel hominem, uel[5] Carthagini, cum sint duae Carthagines. Semper in dubiis id agendum est, ut quam tutissimo loco res sit bona fide contracta, nisi cum aperte contra leges scriptum est. B. 44, 18, 20 E

(23) IAUOLENUS libro quinto ex Cassio. Cum pubere filio mater naufragio periit: cum explorari non possit, uter prior exstinctus sit, humanius est credere filium diutius uixisse. B. 44, 18, 21 E*

(24) GAIUS libro quinto ad legem Iuliam et Papiam. Si mulier cum filio impubere naufragio periit, priorem filium necatum esse intellegitur. B. 44, 18, 22 E*

(25) MARCELLUS libro undecimo digestorum. Cum in testamento ambigue aut etiam perperam scriptum est, benigne interpretari et secundum[6] id, quod credibile est cogitatum, credendum est. B. 44, 18, 23 E

(26) CELSUS libro uicesimo secundo digestorum. 'Quem heredi meo dixero uelle me liberum esse, liber esto. cui ut dare damnas sit heres meus, dixero, ei heres meus dare damnas esto'. testatoris uoluntas, si quibusdam argumentis apparebit, de quo dixit, adimplenda est. B. 44, 18, 24 E

(27) IDEM libro uicesimo sexto digestorum. Cum quaeritur in stipulatione, quid acti sit, ambiguitas contra stipulatorem est. B. 44, 18, 25. Ep. 3 sch. 20 E

(28) MODESTINUS libro primo regularum. Si quis de pluribus unum manumitti uoluerit nec appareat, de quo manumittendo testator sensit, nulli eorum fideicommissa competit libertas. B. 44, 18, 26 E f. 84'

(29) IAUOLENUS libro tertio ex posterioribus Labeonis. Qui habebat Flaccum fullonem et Philonicum pistorem, uxori Flaccum pistorem legauerat: qui eorum et num B. 44, 18, 27 *S

F(WDEQICK)

---

[1] relegata (*cf. ad D. 33, 4*)? [2] alter alteri hoc est *del.* [3] hi] *uidentur compilatores sustulisse quo haec referebantur: scilicet proposuit Ulpianus haec tractans de adoptiuis a patria potestate liberatis* [4] quin (*edd.*)? [5] uel hominem uel] *idem Graeci* (ἢ γενικῶς δοῦλον ἢ ἐν Καρταγένῃ): hominemue (*similiter edd.*)? [6] benigne interpretandum et?

---

26 nauphragio *F* 30 nauphragio *F* 32 benigne interpretari et secundum id quod credibile est cogitatum credendum est] φιλαγαθῶς ἑρμηνευτέον πρὸς ὃ πιθανόν ἐστιν ἐνθυμηθῆναι τὸν διαθέμενον *B* (*Tip.*)

uterque deberetur? placuit primo eum legatum esse, quem testator legare[1] sensisset. quod si non appareret, primum inspiciendum esse, an nomina seruorum dominus nota habuisset: quod si habuisset, eum deberi, qui nominatus esset, tametsi in artificio erratum esset. sin autem ignota nomina seruorum essent[2], pistorem legatum uideri perinde ac si nomen ei adiectum non esset.

29 (30) SCAEVOLA libro octauo decimo digestorum. Plures testamento manumiserat, B. 44, 18, 28 in quibus Sabinam et Cyprogeniam, cum quisque eorum ad trigesimum annum aetatis peruenisset et cum liber quisque eorum esset, certam summam dari noluerat. et coniuncta scriptura ita cauerat: 'Sabinae et Cyprogeniae dari uolo, cum ad statutam aetatem peruenerint, singulis decem et hoc amplius alimentorum nomine in annos singulos quoad uiuent singulis decem'. quaesitum est, utrum omnibus manumissis alimenta debeantur an uero Sabinae et Cyprogeniae solis. respondit secundum ea quae proponerentur uideri omnibus alimenta legata.

VI.

℟ DE HIS QUAE POENAE CAUSA RELINQUUNTUR ℟

1 AFRICANUS libro quaestionum. Filio familias uel seruo herede instituto B. 44, 18, 31 etiam si in patris dominiue poenam illicite uel probrose datum est, nullius momenti legatum esse respondit: non enim id solum, quod in heredes[3], sed omne, quod in cuiusque lucrum aliquid ex ultima uoluntate sentientis talem poenam in testamento scriptum sit, nullius momenti habendum.

2 MARCIANUS libro sexto institutionum. Poenam a condicione uoluntas testatoris separat et an poena, an condicio, an translatio sit, ex uoluntate defuncti apparet: idque diui Seuerus et Antoninus rescripserunt. B. 44, 18, 32

VII.

℟ DE REGULA CATONIANA ℟

1 CELSUS libro trigesimo quinto digestorum. Catoniana regula sic definit, B. 44, 18, 33 quod, si testamenti facti tempore decessisset testator, inutile foret, id legatum quandocumque decesserit, non ualere. quae definitio in quibusdam falsa est. Quid enim, si quis ita legauerit: 'si post kalendas mortuus fuero, Titio dato'? an cauillamur? nam hoc modo si statim mortuus fuerit, non esse datum legatum uerius est quam inutiliter datum. Item si tibi legatus est fundus, qui scribendi testamenti tempore tuus est, si eum uiuo testatore alienaueris, legatum tibi debetur, quod non deberetur, si testator statim decessisset.

2 PAULUS libro quarto ad Plautium. Sed et si sic legauerit: 'si filia mea Titio nupta erit', sufficere uisum est, si mortis tempore nupta inueniatur, licet testamenti facti tempore fuerit impubes. B. 44, 18, 33

3 PAPINIANUS libro quinto decimo quaestionum. Catoniana regula non pertinet ad hereditates neque ad ea legata, quorum dies non mortis tempore, sed post aditam cedit hereditatem. B. 44, 18, 34

4 ULPIANUS libro decimo ad Sabinum. Placet Catonis regulam ad condicionales institutiones non pertinere. B. 44, 18, 35

5 IDEM libro uicesimo secundo ad Sabinum. Regula Catoniana ad nouas leges B. 44, 18, 36 non pertinet.

F(WDEQICK)

---

[1] se *ins.* [2] nomina seruorum essent *del.* [3] heredis (*Hal.*)?

---

8 peruenissent *F* 15 relinquntur *F contra ind. F* 26 regula'r' sic F^1 27 id legatum] illegatum F^1 (*em.* $F^{2\,1}$) 29 cabillamur F^2 37 ad hereditates] *idem Graeci:* πρὸς τὰς κληρονομίας *B* (*Typ.*)

VIII.

℟ DE HIS QUAE PRO NON SCRIPTIS HABENTUR ℟ *SEP*

1 IULIANUS libro septuagesimo octauo digestorum. Si quis hereditatem uel [B. 44, 18, 37] *S*
legatum *sibi* adscripserit, quaeritur, an hereditas uel legatum pro non scripto habeatur. et
quid, si substitutum habeat huiusmodi institutio? respondit: pars hereditatis, de qua me
consuluisti, ad substitutum pertinet: nam senatus cum poenas legis Corneliae constitueret
aduersus eum, qui sibi hereditatem uel legatum scripsisset, eodem modo improbasse uidetur,
quo improbatae sunt[1] illae: 'qua ex parte me Titius heredem scriptum in tabulis suis re-
citauerit, ex ea parte heres esto', ut perinde haberentur, ac si insertae testamento non
fuissent.

2 ALFENUS UARUS libro quinto digestorum. Quae in testamento scripta essent [B. 44, 18, 38] *S*
neque intellegerentur quid significarent, ea perinde sunt ac si scripta non essent: reliqua
autem per se ipsa ualent.

3 MARCIANUS libro undecimo institutionum. Si in metallum damnato quid extra causam *Sf*
alimentorum relictum fuerit, pro non scripto est nec ad fiscum pertinet: nam poenae ser-
1 uus est, non Caesaris: et ita diuus Pius rescripsit. Sed et si post testamentum factum heres
2 institutus uel legatarius in metallum datus sit, ad fiscum non pertinet. Item [B. 44, 18, 39]
si seruo alieno quid legatum fuerit et postea a testatore redemptus sit, legatum exstin-
guitur: nam quae in eam causam peruenerunt, a qua incipere non poterant, pro non
scriptis habentur.

4 ULPIANUS libro tertio decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si eo tempore, [B. 44, 18, 40] *E*
quo alicui legatum adscribebatur, in rebus humanis[3] non erat, pro non scripto hoc habe-
1 bitur. Sed et si in hostium potestate erat, quo[3] testamentum fiebat, neque ab hostibus
rediit, pro non scripto erit: et ita Iulianus scribit. [cf. Iul. D. 30, 101, 1]

5 PAULUS libro duodecimo quaestionum. Quod quis sibi adscripserit, si alii [B. 44, 18, 41] *P*
restituere a testatore iussus est, cum onere fideicommissum[4] id apud heredem remanet,
quamuis pro non scripto esset. idem est et in testamento militis.

VIIII.

℟ DE HIS QUAE UT INDIGNIS AUFERUNTUR ℟ *SEPA*

1 MARCIANUS libro sexto institutionum. Diui Seuerus et Antoninus rescripse- [B. 60, 42, 1] *S*
runt quasi indignum carere legato seu fideicommisso libertum, quae ei testamento patroni
relicta erant, cum patronum suum post mortem eius quasi illicitae mercis negotiatorem de-
tulerat, quamuis et praemium meruit.

2 IDEM libro undecimo institutionum. Aufertur hereditas ex asse et ad fiscum [B. 60, 42, 2] *S*
pertinet, si emancipatus filius contra tabulas bonorum possessionem patris ut praeteritus
1 potierit et ex substitutione impuberis adierit hereditatem. Item si quis contra mandata
uxorem ex ea prouincia, in qua officium[5] aliquid gerit, quod ei ex testamento
uxoris adquisitum est diui Seuerus et Antoninus rescripserunt retinere eum non posse, tam-
quam si tutor pupillam contra decretum amplissimi ordinis in domum suam duxisset. utro-
que ergo casu etsi ex asse heres institutus adierit hereditatem, fisco locus fit: nam quasi
2 indigno ei aufertur hereditas. Per contrarium autem ducta tam ab eo, qui officium in pro-

F(WDEQICK)

[1] institutiones *ins.* [2] is *ins.* [3] tempore *ins.* (*edd.*) [4] fideicommissi (*u. t.*)? [5] officii?

2 scripto *ind.* *F* 4 sibi *post* legatum *DCK*, *post* hereditatem *E*, *post* adscripserit *I cum B*: ἐὰν τις ἐν διαθήκῃ ἑτέρου κληρονομίαν ἢ λη-ράτον ἑαυτῷ προσγράψῃ (*Tip.*), *om.* *F* 11 al-phenus *F* 21 decimo *suppl.* *F*$^{2?}$ 26 onere fideicommissum] *FE*, honore fideicommissum *IC*, onere fideicommissi *DQK*, omne fideicommissum *W* 32 relicta fuerant *F*$^{2?}$

uincia gerebat, quam a tutore illicite magis est, ut dicatur capere illam[1] ex testamento nec
3 quasi indignam esse repellendam. ‖ Idem erit, si quis uiui ignorantis bona uel partem
bonorum alicuius cognati donauerit: nam quasi indigno aufertur.

3 IDEM libro quinto regularum. Indignum esse diuus Pius illum decreuit, ut B. 60, 42, 3
et Marcellus libro duodecimo digestorum refert, qui manifestissime comprobatus est id
egisse, ut per neglegentiam et culpam suam mulier, a qua heres institutus erat, moreretur.

4 ULPIANUS libro quarto decimo ad edictum. Papinianus libro quinto quaestio- B. 60, 42, 4
num ait, si quis unum heredem, quasi per falsum adscriptum, accusauit, legatum ei non
auferri a coherede relictum, quem non inquietauit.

5 PAULUS libro primo de iure fisci. Post legatum acceptum non tantum licebit B. 60, 42, 5
falsum arguere testamentum, sed et non iure factum contendere: inofficiosum autem dicere
1 non permittitur. Ille, qui non iure factum contendit nec optinuit, non repellitur ab eo
quod meruit: ergo[2] qui legatum secutus postea falsum dixit, amittere debebit quod con-
secutus est. de eo uero qui legatum accepit, si neget iure factum esse testamentum, diuus
Pius ita rescripsit: 'cognati Sophronis licet ab herede instituto acceperant legata, tamen,
'si is eius condicionis fuerit uisus, ut optinere hereditatem non possit, et iure intestati ad
'eos cognatos pertinet, petere hereditatem ipso iure poterunt. prohibendi autem cf. D. 5, 3, 48
'sint an non, ex cuiusque persona condicione aetate cognita causa a iudice constituendum
2 'erit'. Amittere id quod testamento meruit et eum placuit, qui tutor datus excusauit se a
tutela: sed si consecutus fuerit, non admittitur ad excusationem. diuersum puto in eo, qui
legatum tantum meruit et a matre pupilli tutor petitus excusare se maluit: hic enim nihil
contra iudicium defuncti fecit. sed hoc legatum, quod tutori denegatur, non ad fiscum
3 transfertur, sed filio relinquitur, cuius utilitates desertae sunt. Si pater accusauerit testa-
mentum uel dominus, denegabitur ei actio etiam eius quod filio eius uel seruo legatum est,
si ad ipsos emolumentum rei peruenturum est: quod si personam illorum spectet, diuersum
4 dicendum est. Si seruum suum rogatus sit manumittere qui legatum meruit uel etiam
ipsi seruo utrumque datum sit, dicendum est non debere obesse seruo factum domini, sed
a fisco redimendum, ut manumittatur, si tamen uelit seruum uendere (quia non potest cogi)
5 qui iudicium spreuit defuncti. Si filius familias falsum accusauerit testamentum, uidendum
est, an denegari debeat actio patri: et puto, si inuito patre accusauit, non esse denegan-
6 dam patri actionem. Si is, cui rogatus sum legatum restituere, falsum dixerit, restituere
7 id fisco debebo. Qui accusauit falsum, heres legatario exstitit uel heredi scripto: nihil
8 9 huic nocere dicendum est. Similis est ei et qui inofficiosum dicit. Aetati eius qui accu-
sauit ignoscitur, et maxime si tutor uel curator dicere falsum uel inofficiosum uelit: et ita
10 imperatores Seuerus et Antoninus rescripserunt. His uero, qui testimonio suo intentionem
11 accusatoris adiuuauerunt, deneganda est actio: idque diuus Seuerus decreuit. Sunt qui
putant, et recte, et ei denegandam, qui accusatori adfuit uel fideiussor pro eo exstiterit.
12 Quidam et praesidem indignum putant, qui testamentum falsum pronuntiauit, si appellatione
13 intercedente heres scriptus optinuit. Aduocatum fisci, qui intentionem delatoris exsequitur,
14 in omnibus officii necessitas satis excusat. Qui principale testamentum ‖ arguit, et a se-
cundis tabulis repellendus est: item a codicillis ad testamentum factis licet non confirmatis
non idem sequendum est, si secundas tabulas uel codicillos coarguit, quia non utrumque
15 hoc casu improbasse uidetur. An libertas ei seruo data, qui testimonio suo infringere uo-
luerit testamentum, auferri debeat, uidendum est. fideicommissum utique non est dignus
16 consequi: et de libertate diuus Pius iudicauit esse ea priuandum. Ei, qui tutor datus est,
17 non prodest ad excusationem, quod falsum dixit: sed a legato remouetur. Qui mortis causa

F(WDEQICK)

---

[1] illam] illorum? [2] ergo *del.*

---

11 et non] et in non $F^{2}W$ 13 ergo qui] ὁ δὲ ὡς πλαστῆς (κατηγορῶν) ἐκπίπτει (τοῦ λήγάτου) *BS* (*Cyr.*) 15 cognati] cognatis *FWDEQICK* 18 ex cuiusque persona condicione aetate] ἐκ τοῦ προσώπου καὶ αἱρέσεως καὶ ἡλικίας *BS* (*Cyr.*) 25 ad ipsos] ab ipsos F^{1}, ab ipso *W* 29 speruit F^{1} 35 his] hic F^{1}

18 donationem accepit a testatore, non est similis in hac causa legatario. Alia causa est eius qui propter testamentum a legatario uel a statulibero accipere iussus est: hic enim ut in-
19 dignus repelletur. Et Falcidiae beneficium heredi scripto auferri debere diuus Pius et diuus
20 Marcus putauerunt. Omnes, qui ut indigni repellentur, summouendi sunt a praemio, quod secundum edictum diui Traiani datur his qui se deferunt.

6 MARCELLUS libro uicesimo secundo digestorum. Rescriptum est a principe [B. 60, 42, 6] *E* heredem rei quam amouisset quartam non retinere. et ideo si is qui quadringenta habebat uniuersa quadringenta legauit et heres centum subtraxisset, trecentorum quartam retinebit, septuaginta quinque scilicet, et ducenta uiginti quinque dabit legatariis: ex centum quae subripuit, legatariis quidem dabit septuaginta quinque, reliqua, id est uiginti quinque, ad fiscum uenient.

7 MODESTINUS libro sexto differentiarum. Qui Titii testamentum falsum dixit [B. 60, 42, 7] *E* nec optinuit, heredi eius heres exsistere prohibendus non est, quia non principaliter in Titii hereditatem succedit.

8 IDEM libro nono regularum. Indigno herede pronuntiato adempta[1] hereditate [B. 60, 42, 8] *E* confusas actiones restitui non oportet.

9 ULPIANUS libro quarto decimo ad legem Iuliam et Papiam. Si inimicitiae [B. 60, 42, 9] *E* capitales interuenerunt inter legatarium et testatorem et uerisimile esse coeperit testatorem noluisse legatum siue fideicommissum praestari ei, cui adscriptum relictum[2] est, magis
1 est, ut legatum ab eo peti non possit. Sed et si palam et aperte testatori maledixerit et infaustas uoces aduersus eum iactauerit, idem erit dicendum. si autem status eius controuersiam mouit, denegatur eius quod testamento accepit persecutio: ex qua specie statim fisco deferetur.

10 GAIUS libro quinto decimo ad legem Iuliam et Papiam. In fraudem iuris [B. 60, 42, 10] *Ef* fidem accommodat, qui uel id quod relinquitur uel aliud tacite promittit restituturum se personae quae legibus ex testamento capere prohibetur, siue chirographum eo nomine
1 dederit siue nuda pollicitatione repromiserit. Si quis ei qui capere possit rogatus fuerit restituere et is mortis tempore prohibetur legibus hoc capere, non dubito quin, etsi deficit fideicommissum, apud eum tamen, qui rogatus est restituere, manere debet, quia nulla fraus eius interuenisse uidetur, nisi si in futurum casum fidem accommodauit, id est ut, licet
2 capere legibus prohiberi coeperit, restituat. Recte dictum est, si pater filii, quem in potestate habebat, tacitam fidem interposuerit, non debere id filio nocere, quia parendi necessitatem habuerit.

11 | PAPINIANUS libro quinto decimo quaestionum. Heres, qui tacitam fidem [B. 60, 42, 11] *P* f. 86′ contra leges accommodauit, in ea parte, quae[3] fraudem adhibuit, Falcidia non utitur: et ita senatus censuit. sed si maior modus institutionis quam fraudis fuerit, quod ad Falcidiam attinet, de superfluo quarta retinebitur.

12 IDEM libro sexto decimo quaestionum. Cum quidam scripsisset heredes quos [B. 60, 42, 12] *P* instituere non potuerat, quamuis institutio non ualeret neque superius testamentum ruptum esset, heredibus tamen ut indignis[4], qui non habuerunt supremam uoluntatem, abstulit iam pridem senatus hereditatem. quod diuus Marcus in eius persona iudicauit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat: causam enim ad praefectos aerarii misit: uerum ab eo legata relicta salua manserunt. de praeceptionibus eidem datis uoluntatis erit quaestio: et legatum ei non denegabitur, nisi hoc euidenter testatorem uoluisse appareat.

13 IDEM libro trigesimo secundo quaestionum. Claudius Seleucus [B. 60, 42, 13. Ep. 22, 28] *P* Papiniano suo salutem. Maeuius in adulterio Semproniae damnatus eandem Semproniam *F(WDEQICK)*

---

[1] *idem Graeci* (*u. i.*): adita (*cf. l. 18 § 1 h. t. et 49, 14, 29, 1*)? [2] relictumue? [3] qua (*edd.*)? [4] tamen ut indignis heredibus?

---

2 legatario 'alia causa est eius qui propter' uel *F*[b] 5 trahiani *F* 15 adempta hereditate] ἀφαιρουμένως παρ' ἐμοῦ κληρονομίας *B* (*Anon.*) 20 testatori] *sic legerunt etiam Graeci:* ἐὰν ὁ ληγατάριος ... τραχέως ὑβρίσῃ αὐτόν (τὸν τεστάτορα) *BS* (*Cyr.*) 21 inf r'austas *F*[b] 35 ac'c'ommodauit *F*[b] 42 peracto testamento] μὴ πληρώσας τὴν διαθήκην *B* (*Anon.*): *cf. 28, 5, 12*

non damnatam duxit uxorem: qui[1] moriens heredem eam reliquit: quaero, an iustum matrimonium fuerit et an mulier ad hereditatem admittatur. respondi neque tale matrimonium stare neque hereditatis lucrum ad mulierem pertinere, sed quod relictum est ad fiscum peruenire. sed et si talis mulier uirum heredem instituerit, et ab eo quasi ab indigno hereditatem auferri dicimus.

14 IDEM libro trigesimo tertio quaestionum. Mulierem, quae stupro cognita in contubernio militis fuit, etsi sacramento miles solutus intra annum mortem obierit, non admitti ad testamentum iure militiae factum et id quod relictum est ad fiscum pertinere proxime tibi respondi. B. 60, 42, 14

15 IDEM libro sexto responsorum. Heredi, qui falsos codicillos esse dixit neque optinuit, hereditas non aufertur: si tamen aliquid a coherede codicillis acceperit, eius actio denegabitur. itaque si bonorum inter heredes diuisionem defunctus codicillis fecerit, partes quidem hereditarias, in quibus legatum consistere non potuit, tenebit, sed Falcidiae beneficio non utetur, si tantum in amissis portionibus erit, quod Falcidiam aequitate compensationis recusaret[2]. B. 60, 42, 15

16 IDEM libro octauo responsorum. Cum tabulis secundis pater impuberi filio fratris filios coheredibus datis substituisset ac substituti fratris filii post mortem pueri matrem eius partus subiecti ream postulassent, ut hereditatem patrui legitimam optinerent: uictis auferendam esse partem hereditatis ex causa substitutionis respondi, quia ex testa- B. 60, 42, 16

1 mento sententiam secundum se dictam non haberent[3]. Quoniam stuprum in (B) Ep. p. 270
ea contrahi non placuit, quae se non patroni concubinam esse patitur, [4]eius, qui concubinam habuit, quod testamento relictum est, actio non denegabitur. idque in testamento Coccei Cassiani clarissimi uiri, qui Rufinam ingenuam honore pleno dilexerat, optimi maximique principes nostri iudicauerunt: cuius filiam, quam alumnam testamento Cassianus nepti

2 coheredem datam appellauerat, uulgo quaesitam apparuit. Cum heredis nomen mutata uoluntate pater familias incisis tabulis induxisset atque ideo fisco portionis emolumentum adiudicatum fuisset, eam rem legatariis non obesse, qui retinuerant uoluntatem, diuo Marco placuit, ‖ et ideo cum suo onere fiscum succedere. B. 60, 42, 16

17 IDEM libro tertio decimo responsorum. Heredem, qui sciens defuncti uindictam insuper habuit, fructus omnes restituere cogendum existimaui nec probe desideraturum actionem confusam restitui: deceptum autem ignoratione facti bonae fidei possessoris defensionem habiturum ante motam scilicet controuersiam, si ratio fructuum subducatur, nec improbe confusam actionem reddi postulaturum. B. 60, 42, 17

18 IDEM libro quinto decimo responsorum. Eum, qui tacitum fideicommissum in fraudem legis suscepit, eos quoque fructus, quos ante litem motam percepit, restituere cogendum respondi, quod bonae fidei possessor fuisse non uidetur exemplo[5] bonorum fisco uindicatorum. post motam de tacito fideicommisso controuersiam ante[6] pretia fructuum percepta cum usuris esse restituenda respondi, sed[7] omnium fructuum, quorum pretia percepta fuerant: quod si fructus in usu habuit, eorum pretia tantum restitui satis erit. sed diuus Seuerus bonorum tacite relictorum citra distinctionem temporis fructus dumtaxat deberi, B. 60, 42, 18

1 non etiam usuras eorum benigne decreuit: quo iure utimur. Bonis uniuersis ex causa taciti fideicommissi fisco restitutis heredem onus aeris alieni non spectare conuenit: nec aliud seruatur morte non defensa. si quid tamen ob aditam hereditatem actionibus aut

2 seruitutibus confusis amiserit, auxilio[8] restitutionis non merebitur. Pro parte heres institutus praedii legatum acceperat et in hereditate non capienti restituendi tacitum ministe-

F(WDEQICK)

[1] quin (*Best*)? [2] recusarent? [3] quia ex testamento sententia secundum se dicta (*sic Rob. Stephanus*) non adirent? [4] ei *ins.* (*u. i.*) [5] extemplo? [6] ante *del. aut scr.* autem [7] sed] scilicet? [8] auxilium (*edd.*)?

10 falsus F^a 14 quod *seq.*] ὅσα δι' ἀντελλογισμοῦ ἐπλήρωσε τὸν Φαλκίδιον *B* (*Anon.*) 18 legi'ti'mam F^2 21 eius] *quasi esset* ei eius *uerterunt Graeci:* ἰσχυρῶς ληστεύεται τὰ τῇ παλλακίδι καταλιπτανόμενα *Epit.* 22 quod] *DIK*^{t}, quo *FWK*^{c}, quo qui (*in margine* al. quod) *E*, quod ex *C*, quod testamento *om. Q* 25 quaesitum *FDICK*, quātum *E*

rium susceperat. quamquam legatum pro ipsius parte non constitisset ideoque portionem istam pro herede possideret, tamen ei praedium integrum esse relinquendum respondi: neque enim rationem iuris ac possessionis uarietatem inducere diuisionem uoluntatis.

9 PAULUS libro sexto decimo responsorum. Respondit, si scriptis heredibus [B. 60, 42, 19] *P* ideo hereditas ablata est, quod testator aliud testamentum mutata uoluntate facere uoluit et impeditus ab ipsis est, ab uniuerso iudicio priore recessisse eum uideri.

10 HERMOGENIANUS libro tertio iuris epitomarum. Ei, qui mortem uxoris non [B. 60, 42, 20] *P* defendit, ut indigno dos aufertur.

11 PAULUS libro quinto sententiarum. Portiones quoque eorum fisco uindi- [B. 60, 42, 21] *P* cantur, qui mortem libertorum suspecto decedentium non defenderunt: omnes enim heredes uel eos qui loco heredis sunt officiose agere circa defuncti uindictam conuenit.

12 TRYPHONINUS libro quinto disputationum. Tutorem, qui pupilli sui nomine [B. 60, 42, 22] *P* falsum uel inofficiosum testamentum dixit, non perdere sua legata, si non optinuerit, optima ratione defenditur et, si libertum patris pupilli sui nomine capitis accusauerit, non repelli a bonorum possessione contra tabulas, quia officii necessitas et tutoris fides excusata esse debet. nec quisquam iudicum calumnia notabit tutorem, qui non suis simultatibus accusationem sub nomine pupilli instituit, sed cogente forte matre pupilli uel libertis patris instantibus. et si tutor reum aliquem postulauerit pupilli nomine et ideo non sit exsecutus, quod interim ad pubertatem pupillus peruenerit, non oportet dici in Turpillianum eum senatus consultum incidisse. discreta sunt enim iura, quamuis plura in eandem personam deuenerint, ‖ aliud tutoris, aliud legatarii: et cum non suae personae iure, sed pupilli accusauerit, propriam poenam mereri non debet. denique pupillo relicta in eo testamento, nisi a principe conseruata sint, pereunt: adeo ille est accusator, is defensor et quasi patronus. idem et Sabinus libris ad Uitellium scripsit. f. 87′

13 GAIUS libro singulari de tacitis fideicommissis. Si quilibet heres ex cuius- [B. 60, 42, 23] *P* cumque testamento tacite rogatus fuerit, ut quadrantem, quem legis Falcidiae beneficio retinuit, non capienti restituat, aeque locus erit senatus consulto: neque enim multum intererit inter tale fideicommissum et cum quis id, quod ad se ex hereditate peruenerit, restituere rogatus sit.

14 PAPINIANUS libro octauo decimo quaestionum. Si testamentum patris iure [B. 60, 42, 24] *P** factum filius negauit, quoniam de iure disputauit, non iudicium impugnauit aut accusauit, retinet defuncti uoluntatem.

15 IDEM libro quarto decimo responsorum. Si gener socerum heredem reli- [B. 60, 42, 25] *Pf** querit, tacitī fideicommissi suspicionem sola ratio paternae affectionis non admittit.

16 Apud SCAEUOLAM libro trigesimo digestorum CLAUDIUS notat: Si uiuo testatore decesserit is, cui illicite legatum relictum erat, non fisco hoc uindicatur, sed apud eum a quo relictum est remanet. *A*

F(WDEQICK)

---

1 consistitisset *F* | proportionem F^{21} 9 quoque F^{21}: καὶ ὁ πάτρων μὴ ἐκδικῶν τὸν ἀπελεύθερον ἐκπίπτει *B* (*Anon.*) 14 sui] *EC* cum *B*: ὀνόματι τοῦ ἀνήβου (*Anon.*), suo *FDIK* 16 notauit F^a 18 nomine *bis* F^1 19 in turpillianum] *DIK*, in turpullianum *W*, interpelli annum *E*, intra pillianum *C*, in terpupillianum F^2, in tertullianum F^{21}: οὐχ ὑποπίπτει τῷ Τουρτυλλιανείῳ δόγματι *B* (*Anon.*) 20 incidisse t F^2 21 aliud tutoris aliud legatarii] *EIK*, aliud tutoris alii legatarii *FWQ*, alii tutoris alii legatarii *D* 23 accusator is *dedi, non* accusatoris: *illud etiam Graeci legerunt:* οὗτος [*immo* οὕτως] γὰρ αὐτὸς εἶναι δοκεῖ κατήγορος, ὁ δὲ ἐπίτροπος ὡσανεὶ διεκδικητὴς καὶ συνήγορος 28 cum] eum *F* 31 filius] *DEICK*, filiis *FW* 35 *l. 26 continuat praecedenti F, separant B*